

עמדת העיתון היפואי פלשתין כלפי מדינות הציר והדמוקרטיה

הבט נוסף לעמדה הערבית כלפי היישוב בשנים 1938–1939*

משה שמש

התפתחות העיתונות הפוליטית הערבית בארץ־ישראל במחצית הראשונה של המאה העשרים היא חלק אינטגרלי מתהליך ההתעוררות הלאומית של הפלשתינים. העיתונות הייתה אמצעי התקשורת העיקרי והחשוב שעמד לרשות האוכלוסייה הערבית והנהגה הפוליטית, על כל זרמיה, לשם דיווח על הארועים השוטפים בארץ־ישראל, להעברת המסרים הפוליטיים של הנהגה ולמאבק נגד היישוב היהודי ושלטונות המנדט הבריטיים.¹ בכך גם חשיבותה. העיתונות הפוליטית היתה מגויסת לעניין הלאומי ולפיכך היה לה חלק חשוב בעיצוב דעת־הקהל ובהסתת האוכלוסייה ושלֵהובה. בעיתונות הערבית, כמו בהנהגה הפוליטית, התקיימה הסכמה כללית באשר לעמדה העוינת לציונות, להצהרת בלפור, לכינון בית לאומי יהודי, למכירת קרקעות ליהודים, לעלייה ולהתיישבות של יהודים וכן במאבק להשגת שלטון עצמי ולכינון מדינה.

המאמר נועד לסקור את התפתחות העמדה של העיתון פלשתין כלפי הארועים באירופה בשנים הקריטיות 1938–1939, מתוך הנחה כי העיתון ביטא הלכי־רוח בקרב ערביי ארץ־ישראל באותה תקופה. עמדתו בסוגיה זו היא אינדיקציה חשובה להבנת עמדת הצבור הערבי הפלשתיני כלפי היישוב היהודי. מאחר שבעלי העיתון ועורכו היו נוצרים־אורתודוקסים, וכך גם הבעלים והעורך של העיתון הפוליטי הראשון, אלי־פרמל, חשוב לעמוד בקצרה על הרקע להשתלבות עדה זו בתנועה הלאומית הפלשתינית ועל תרומתה לפיתוח העיתונות הערבית בארץ־ישראל. כרקע

* תודתי לפרופ' חדוה בן־ישראל מהאוניברסיטה העברית בירושלים, שהציעה לי את נושא המחקר.

1. תחנת השידור הראשונה בארץ־ישראל הוקמה ב־1936, בשם 'תחנת ירושלים הממשלתית', P.B.S., 'רדיו אל־קודס'. היא שידרה תשע שנים בשלוש השפות הרשמיות וחלק מזמנה הוקדש לשידורים בערבית. ב־1945 הוקצה לחלק הערבי גל מיוחד ששידר כ־5 שעות ביום. התחנה הייתה נתונה לפיקוח המנהל של שרות השידור הממשלתי וסגנון, שהיו בריטים. בריטניה הקימה בספטמבר 1941 תחנה שנייה, 'תחנת המזרח הקרוב לשידור בערבית', לסיכול תעמולתן של מדינות הציר. היא המשיכה להתקיים גם אחרי המלחמה ונסגרה ב־1956. הערבים האזינו כמובן לתחנות השידור של המדינות הערביות, במיוחד לרדיו קהיר ולרדיו בגדד. ראה: י' שמעוני, ערביי ארץ ישראל, תל־אביב 1946, עמ' 393–395.

להבנת העמדה של העיתון בתקופה הנסקרת, מצאנו כחיוני לסקור את עמדת העיתון פלשתיני בסוגיות פוליטיות מיוחדות מאז הִנְסְדו ועד 1939.

העיתונות הפוליטית של הפלשתינים החלה להתפתח ב־1908, בעקבות הרפורמה החוקתית של 'הטורקים הצעירים' שהתירה הוצאה לאור של עיתונים לא רשמיים ברחבי האימפריה העות'מנית.² ב־1908 יסד נג'יב נצאר בחיפה את העיתון הפוליטי הראשון בשפה הערבית, אל־פרמל. נצאר, שהיה גם עורכו של העיתון, היה יווני־אורתודוקסי שעבר לפנסייה האנגליקנית. העיתון השני היה פלשתיני, שיסדו אותו בינואר 1911 האחים עיסא דאוד אל־עיסא (שהיה גם עורכו) ויוסף אל־עיסא. גם הם היו יוונים־אורתודוקסים. בהתחלה הופיע פלשתיני פעמיים בשבוע. שני העיתונים היו חלוצי המאבק בציונות. אל־פרמל נחשב אבי העיתונות הלאומית הפלשתינית בארץ־ישראל. הוא היה גם הראשון אשר חרט על דגלו את ההתנגדות לציונות, ובצורה קיצונית. שני העיתונים תרמו רבות להחדרת התודעה האנטי־ציונית לציבור הערבי בארץ־ישראל ולראשית הפעילות הציבורית נגד הציונות כבר בתקופה שקדמה למלחמת־העולם הראשונה. העיתונות במצרים, סוריה ולבנון העתיקה הרבה מהמאמרים האנטי־ציוניים שפורסמו באל־פרמל. בשנת 1911 הגיעה המערכה האנטי־ציונית לשיא. באותה שנה פרסם אל־פרמל 73 מאמרים על הציונות ב־100 גיליונות עיתון מאותה שנה. בארבע השנים בין 1909 ל־1913 התפרסמו 134 מאמרים על הציונות, לרבות 45 מאמרי מערכות ב־330 גיליונות אל־פרמל שיצאו לאור בשנים אלו.³ במרס־יוני 1911 פרסם אל־פרמל סדרת מאמרים שהסתמכו על תרגום הערך 'ציונות' מתוך אנציקלופדיה יודאיקה. במאמר המסכם סדרה זו (2 ביוני 1911) כתב נצאר כי 'מה שפלשתיני זקוקה לו בהתנגדותה לציונות הוא מנהיגים כמו הרצל, אשר שוכחים את האינטרסים האישיים למען טובת הציבור'.⁴ ב־15 באוגוסט 1913 קרא העיתון במאמר ראשי לכינוס ועידה ערבית מקבילה לכינוס הקונגרס

2. על העיתונות הערבית בשנים 1908–1914 ראה י' יהושע, 'תל־אביב כראי העיתונות הערבית בחמש השנים הראשונות להיווסדה (1909–1914)', המזרח החדש, י"ט (1969), עמ' 218–222; נ' מלול, 'העיתונות הערבית בארץ ישראל', ספר השנה של ארץ־ישראל, א (תרפ"ג), עמ' 274–276; אלימוספועה אל־פלסטנייה (האנציקלופדיה הפלשתינית), כרך ג, ערך 'אל־צחאפה' ('העיתונות'), דמשק 1984, עמ' 7 [להלן: האנציקלופדיה הפלשתינית]; י' פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינאית, 1918–1929, תל־אביב 1971, עמ' 14–22; מ' אסף, היחסים בין ערבים ויהודים בא"י 1860–1948, תל־אביב 1970, עמ' 282–289; שמעוני, ערביי ארץ ישראל, עמ' 403–405; ח'יריה קאסמיה, נג'יב נצאר פי ג'רִידִתִּיהי אל־פרמל (1909–1914), אחד רוואד מונאחצ'ת אל־צהיונייה' (נג'יב נצאר בעיתונו אל־פרמל [1909–1914]), אחד מחלוצי ההתנגדות לציונות, שואון פלסטנייה, 23 (יולי 1973), עמ' 101–123; וכן: Aida Ali Najjar, 'The Arabic Press and Nationalism in Palestine 1920–1948', Ph.D. Dissertation, Syracuse University (unpublished), 1975, pp. 33–37 [להלן: נג'אר].
3. Rashid Khalidi, 'The Question of Zionism in the Arab Press 1908–1914', in: *International Conference on Bilad al-Sham, Palestine III*, 1984, pp. 93–112.
4. שם.

הציוני.⁵ נצאר פעל גם למען חרם כלכלי, דהיינו המנעות מקניית סחורות מיהודים או השכרת בתים ליהודים.

לעומת זאת סגנונו של פלשתיין היה פחות ארסי מסגנונו של אליכרמל. המאמר הראשי מ-14 בינואר 1911 הגדיר את מדיניות העיתון: 'להיות עצמאי, לכבד את החוקה ולתמוך בכל התפתחות המובילה לבניית אומה בדרך קונסטרוקטיבית ולא דסטרוקטיבית'.⁶ כמו אליכרמל, גם פלשתיין יצא למאבק נגד הציונות עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, והוא מתח ביקורת על מדיניות הממשל העות'מני כלפי הציונות. 'אמנם מדי פעם כתב בהערכה ובהתפעלות על השגי הציונים, ... אך לא היסס לפרסם שיר בעל נימות אנטישמיות'.⁷ גם פלשתיין ניהל מערכה נגד מכירת אדמות ליהודים. כל העיתונים נסגרו עם פרוץ המלחמה. עיסא דאוד אל-עיסא הוגלה בינואר 1915 לאנטוליה. בתום המלחמה חזר לדמשק ונשאר שם עד בואם של הצרפתים. הוא חזר ליפו וב-19 במרס 1921 חידש את הוצאת העיתון פעמיים בשבוע.

התפתחות העמדה האנטי-ציונית של העיתונות הערבית הארץ-ישראלית בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה הייתה קשורה בהתגבשותה של התודעה הלאומית הערבית. בתקופה שלאחר המלחמה הייתה העמדה האנטי-ציונית קשורה גם בהתגבשותה של התודעה הלאומית הפלשתינית. 'בארץ-ישראל עצמה [בתקופה לפני מלחמת העולם הראשונה] הייתה ההתנגדות לציונות משותפת לשתי המגמות הפוליטיות שנאבקו אז על נפש הציבור הערבי: המגמה הלאומית הערבית והמגמה האחדותית העות'מנית'.⁸

היוונים-אורתודוקסים משתלבים בתנועה הלאומית הפלשתינית

היוונים-אורתודוקסים היו העדה הגדולה ביותר בקרב הנוצרים בארץ-ישראל. לפי המפקד שנערך באוקטובר 1922, נמנו 757,182 תושבים בארץ, מהם 590,894 מוסלמים (78 אחוזים), 83,794 יהודים (11 אחוזים) ו-73,024 נוצרים (9.6 אחוזים). שיעור הנוצרים בכלל האוכלוסייה הערבית היה 12.3 אחוזים. מספר היוונים-אורתודוקסים הגיע ל-33,369 דהיינו 45.7 אחוזים מכלל האוכלוסייה הנוצרית בארץ-ישראל.⁹

אין זה מקרה שחלוצי העיתונות הפוליטית בארץ-ישראל היו יוונים-אורתודוקסים. היוונים-אורתודוקסים בלטו מראשית שנות העשרים בהשתלבותם

5. שם.

6. נג'אר, עמ' 35.

7. פורת, צמיחת התנועה הלאומית הפלסטינאית, עמ' 21, מצטט את פלשתיין, 8.11.13.

8. שם, עמ' 22.

9. Great Britain, Colonial Office, Report of The Commission on The Palestine Disturbances of August 1929 (Shaw Commission Report), Cmd. 3530, London, March 1930, p. 8 [להלן: דו"ח ועדת שאו].

ובפעילותם בהנהגת התנועה הלאומית הפלשתינית.¹⁰ הם הובילו בתחום העיתונות הפוליטית עד אמצע שנות השלושים. נציגיהם השתתפו בכל הוועידות הפלשתיניות שנערכו בארץ-ישראל והופיעו כדוברי העניין הפלשתיני בארץ ומחוצה לה. השתלבותם של היוונים-אורתודוקסים בתנועה הלאומית הפלשתינית היא תוצאה מהתחזקות התודעה הלאומית הערבית בתוכם, שהתבטאה במאבק למען ערביזציה של הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית של ירושלים. מאבק זה התפתח במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה על רקע ההבדלים האתניים והלשוניים בין ראשי הפטריארכיה היוונים ובין חברי הפנסייה הערביים תושבי ארץ-ישראל. הוא הגיע לשיאו בעשור הראשון של המאה העשרים. משכילים ערביים שדגלו בערביזציה של הפנסייה בארץ-ישראל מרדו בהנהגה היוונית שלה ודרשו את סילוקה. למטרה זו התארגנה תנועה שקראה לעצמה 'התחייה האורתודוקסית' ('אל-נהצ'ה אל-אורת'ודוקסיה').¹¹ בין פעיליה של תנועה זו היה הסופר והמחנך ח'ליל אל-סכאכני, אשר פרסם ב-1913 חוברת בשם 'התחייה האורתודוקסית בפלשתיין' ('אל-נהצ'ה אל-אורת'ודוקסיה פי פלסטין') וכן יוסוף אל-עיסא ואחיו עיסא אל-עיסא. מנהיגיה של התנועה ראו בעצמם ערבים והזדהו מאוד עם התנועה הלאומית הערבית. שם התנועה מצביע על אופיו הלאומי של מאבק זה. סכאכני כינה את ההנהגה היוונית של הפנסייה 'זרה מושחתת ובלתי-יעילה'. ביומנו כתב סכאכני ב-11 באוקטובר 1908:

אני פועל מעתה למען מטרה מרחיקה לכת יותר, והיא לגרש את המסדר הזה מהארץ ולטהר את הפס הירושלמי משחיתותם והשפעתם. המטרה שאני פועל למענה היא להשתחרר מעול היוונים, מפני שאין להם זכות לעמוד בראש העדה, לא מבחינת הפנסייה, לא מבחינה פוליטית ולא מבחינה מוסרית. ... הם זלזלו בנו והיו שקועים בתאוותיהם, ולכן אין לגנות אותנו אם נקיא אותם מקרבנו ונפעל לגרושם. ...¹²

על רקע זה הכריז סכאכני בינואר 1914 על פרישתו מהפנסייה היוונית-אורתודוקסית.

פניית מנהיגיה הערביים של העדה היוונית-אורתודוקסית בארץ-ישראל אל עבר התנועה הלאומית הערבית בכלל ואל התנועה הלאומית הפלשתינית בפרט וההשתלבות המלאה של העדה בחברה הערבית היו המוצא ממשבר הזהות העמוק אשר עבר על עדה זו בסוף המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים. רבים מהמנהיגים של תנועת 'התחייה האורתודוקסית' ראו בתנועתם חלק מהמאבק הערבי למען עצמאות וכן ביטוי לשאיפות הלאומיות הערביות, אשר בהגשמתן יתמלאו גם

10. על הקשר בין הנוצרים לתנועה הלאומית הפלשתינית בתקופת המנדט ראה: Daphne Tsimhoni, 'The Arab Christians and the Palestinian Arab National Movement During the Formative Stage', in: G. Ben-Dor (ed.), *The Palestinians and The Middle East Conflict*, Ramat Gan 1978, pp. 73-98 [להלן: צמחוני, 'הנוצרים והתנועה הלאומית הפלשתינית']: וכן פורת, צמיחת התנועה הלאומית הפלסטינאית, עמ' 246-238.

11. ח'ליל אל-סכאכני, כזה אני רבותי, ירושלים 1990, עמ' 28-38, 41-46.

12. שם, עמ' 29-30.

שאיפותיהם העדתיות. בהתפתחות התודעה הלאומית בקרבה הקדימה אפוא עדה זו בשנים רבות את תושבי ארץ־ישראל המוסלמים. המאבק העדתי הפנימי נחשב בעיניהם של המנהיגים הערבים של העדה ובעיני המנהיגים המוסלמים בארץ־ישראל לחלק מהמאבק הערבי־פלשתיני הלאומי. לכן מאבקם של המנהיגים האורתודוקסים זכה לתמיכת הוועידות הפלשתיניות ואילו המטרות הלאומיות של התנועה הלאומית הפלשתינית זכו לתמיכת הקונגרסים האורתודוקסיים.¹³

סכאפיני קלע בהגדרתה של בעיית הזהות של העדה היוונית־אורתודוקסית כאשר כתב ביומנו ב־17 בפברואר 1914: 'אני מבקר להשתייך לאומה [הערבית], גם אם היא בשפל כפי שהיא, ולא להיות נטול כל אזרחות ומשולל כל לאומיות'.¹⁴ מתוך רצון עמוק להשתלב בחברה הערבית המוסלמית הטיף סכאפיני לתחייה לאומית ערבית. ב־1914 הוא התנגד להקמת מפלגה פוליטית למען שמירת הזכויות של הנוצרים, שהיו מיעוט בארץ, וטען: 'אני קודם כל ערבי ולדעתי מוטב כי נייסד מפלגה לאומית שתאחד את בני המולדת, על דתותיהם וכיתותיהם השונות, ותעורר את הרגש הלאומי...'.¹⁵ סכאפיני הכיר בעליונות ובדומיננטיות של הגורם המוסלמי ובמעמדה הנחות של העדה הנוצרית בתנועה הלאומית הפלשתינית. ב־1935 הוא סרב להתמנות למנהל המחלקה הערבית ב'שרות השידור של פלשתיין' בטענה כי מוסלמי עדיף לתפקיד זה.¹⁶

לכן עמדתו כלפי הציונות הייתה בלתי־מתפשרת. ב־17 בינואר 1914 כתב סכאפיני: 'אם אני שונא את התנועה הציונית, אין זה אלא מפני שהיא מנסה לבנות את קיומה ועצמאותה על חורבות זולתה. ... מה יעשו היהודים אם יתעורר הרגש הלאומי באומה הערבית? האם יוכלו להחזיק מעמד מולו? ...'.¹⁷

על רקע זה יש להבין את בחירת השם 'פלשתיין' לעיתון. עיסא דאוד אל־עיסא היה מפעילי 'אל־נהצ'ה אל־אורתודוקסייה'. הוא היה מיודד עם סכאפיני ובוודאי הושפע מדעותיו. בשנים 1911–1914 הרבה העיתון להשתמש במונח 'פלשתיין' כציון טריטוריאלי, הן במשמעותו כסנג'ק מיוחד של ירושלים והן לציון ארץ־ישראל כולה או מרביתה.¹⁸ מכל מקום, ברור כי בתקופה זו 'פלשתיין' כיחידה נפרדת לצדן של סוריה ומצרים הייתה מובנת מאליה למשכילים רבים. הדבר בולט ביומנו של סכאפיני. כך הוא כתב ב־23 בפברואר 1914:

13. ביולי 1923 נערך בחיפה הקונגרס הראשון של נציגי העדה מארץ־ישראל ועבר־הירדן ביוזמת פעילי 'אל־נהצ'ה אל־אורתודוקסייה'. החלטות הוועידה חיזקו את הגורם הערבי בניהול ענייני העדה. נבחר ועד־פועל שכלל את הפעילים האורתודוקסים בתנועה הלאומית הפלשתינית (עיסא אל־עיסא, יעקוב פראג', איבראהים שמאס ואחרים). באוקטובר 1931 נערכה הוועידה השנייה.

14. סכאפיני, עמ' 47.

15. שם, עמ' 54–55.

16. שם, עמ' 181.

17. שם, עמ' 48.

18. לסקירה על המונח 'פלשתיין' במשמעותו הטריטוריאלית ראה פורת, צמיחת התנועה הלאומית הפלשטינאית, עמ' 6–7.

ככיבוש פלשתיין [התנועה הציונית] כאילו כובשת את לב האומה הערבית, מפני שפלשתיין היא החוליה המקשרת את חצי-האי ערב עם מצרים ואפריקה, ואם היהודים יכבשוה – יפרידו את האומה הערבית ואף יחלקוה לשני חלקים שאין קשר ביניהם, והדבר הזה יחליש את העניין הערבי וימנע את אחדות האומה והסולידריות שלה.¹⁹

עמדת העיתון כלפי היישוב והבריטים בשנים 1921–1939

העיתונות הערבית חידשה את הופעתה אחרי המלחמה, כבר בתקופת הממשל הצבאי הבריטי ב-1919. פלשתיין חזר והופיע ב-19 במרס 1921 ואל-פרמל ב-1920, ולשני אלו נוספו עיתונים חדשים בהשתתפות עסקנים פוליטיים. בלטו ביניהם עסקנים יוונים-אורתודוקסים. ב-1919 יצאו-לאור ארבעה עיתונים חדשים: הראשון, סוריה אל-ג'נובייה, הופיע בירושלים בהוצאות עאריף אל-עאריף; השני, השבועון הירושלמי מיראאת אל-ש'רק, בהוצאת בולוס שחאדה; את השלישי, בית אל-מקדים, הוציא בנדלי מושואר והוא הופיע בירושלים פעמים בשבוע; הרביעי היה השבועון בית לחם בהוצאת יוחנה ד'כראתי ועיסא אל-בנד'כ.²⁰ בשנות העשרים הגורם הנוצרי היה דומיננטי בעיתונות הערבית בארץ.

ההתעוררות הלאומית של הפלשתינים, שביטוייה היו בין היתר התסיסה הפוליטית הגוברת בקרב האוכלוסייה הערבית בשנות העשרים, הופעת שני המחנות הפוליטיים, החוסיינים והנשאשיבים, הופעת המפלגות בשנות השלושים והמרד הערבי בשנים 1936–1939 – כל אלה האיצו את צמיחתה של העיתונות הערבית בארץ-ישראל במהלך שנות העשרים והשלושים. עד 1929, כאשר התגבשו שני המחנות בקרב האוכלוסייה הערבית בתקופה הראשונה של המנדט הבריטי היה זה אך טבעי שהעיתונות תתפצל בעמדותיה הפוליטית בהתאם לכך. העיתון פלשתיין היה המוביל בתמיכתו באופוזיציה הנשאשיבית וב-1927 הוא נהפך לשופרה. שני עיתונים נוספים בבעלות נוצרית תמכו אף הם בנשאשיבים: אל-ציראט אל-מוסתקים ומיראאת אל-ש'רק. עיסא אל-עיסא עורך פלשתיין, היה פעיל גם בזירה הפוליטית. הוא היה בין מייסדי 'המפלגה החופשית' ב-5 בדצמבר 1927. בדומה לעמדת העיתון פלשתיין, 'המפלגה החופשית' הייתה מוכנה לקבל את שלטון המנדט הבריטי בתור שלב מעבר זמני בדרך ליעד של 'העצמאות והריבונות לפלשתיין'.²¹

העיתון המשיך בקו האנטי-ציוני שלו בכל תקופת המנדט. ב-1921 פרסם עיסא אל-עיסא נוסח ערבי של הפרוטוקולים של ז'קני ציון; תרגום זה זכה לתפוצה נרחבת מאוחר יותר, ב-15 בינואר 1926, באמצעות ירחון קתולי בשם ר'קיב צ'היון.²² פלשתיין סקר בפרוט את מאורעות יפו במאי 1921 ואת מאורעות ירושלים ב-2

19. ספאכ'ני, עמ' 49.

20. האנציקלופדיה הפלשתינית, כרך ג, עמ' 7–11.

21. על הקמת המפלגה ראה פלשתיין, 6.12.27: מ' חאס'יאן, אל-ציראע אל-סיאסי דאח'יל אל-ח'רבה אל-ג'נובייה אל-פל'סט'ינייה מא בין 1919–1939 (המאבק הפוליטי בתוך התנועה הלאומית הפלשתינית בין 1919–1939), ירושלים 1987, עמ' 102.

22. צמחוני, 'הנוצרים והתנועה הלאומית הפלשתינית'.

בנובמבר 1921 וקרא אז להפסיק את העלייה. במאמר ראשי מ-12 באפריל 1921, תחת הכותרת 'לעמי', כתב יוסוף אל-עיסא: 'המלה האחרונה ב'פלשתין' שייכת לכם'. הוא הזהיר מפני 'הסכנה הציונית הקרובה'. ב-14 במאי 1921, לאחר שעיתונו נסגר לשבועיים בשל הסתה, הסיק העורך ממאורעות יפו כי 'הצלחת הניסיון להקים בית לאומי ליהודים ב'פלשתין' מוטלת בספק [שכן] היסוד החזק ביותר של הצהרת בלפור התערער במאורעות האחרונים; גם אם התושבים הערבים יסכימו למנדט הבריטי על ארצם, הרי הם אינם מסכימים לכך שעם אחר יתחלק אתם בה או לאפשר לשלטון אחר למשול בהם; הכרחית שמירת האחדות המוסלמית-הנוצרית'. ב-15 ביוני 1921 כתב העיתון כי 'אינטרס הארץ מחייב שבריטניה תהיה המדינה המנדטורית, אך בלי הצהרת בלפור, גם אם נסיגת אנגליה מהצהרה זו תגרום לסיפוח פלשתין לכתר הבריטי הנכבד'. על עמדה עקרונית זו חזר העיתון ב-3 במרס 1925, בכותבו כי הוא 'מעדיף אלף פעם ש'פלשתין' תהיה אחת ממושבות הכתר הבריטי ולא בית לאומי ליהודים'.

רוב גליונות העיתון מהחודשים אפריל-ספטמבר 1921 הופיעו עם מחיקות של הצנזורה, כנראה מחיקות של דיווחים על רקע הארועים ביפו ובעקבותיהם.²³ ב-21 במאי 1921 הופיע העיתון בעמוד ראשון לבן כולו. באפריל ובמאי 1921 הופסקה הופעתו פעמיים בשל מאמרי הסתה שפורסמו בו.²⁴ ב-3 במרס 1925 מתח העיתון ביקורת על עמדתו של הממשל הבריטי כלפי העיתון, שנבעה במיוחד מן 'ההשפעה הציונית הנסותרת'. הוא הכחיש את השמועות שהוא מקבל כסף מצרפת והדגיש כי 'בעל העתון משלם מכיסו' את הקנסות שהוטלו על פלשתין. במסגרת מאבקו נגד מכירת קרקעות ליהודים, קרא העיתון ב-17 בספטמבר 1921 'לכל מוסלמי ונוצרי' שלא למכור את אדמתו. 'אם נאלצת למכור אדמה בעלת ערך, הרי אין לך שום תועלת מכך. ... עזור לאחייך הנזקק וקנה אדמתו וביתו. הוצא כספך למענו כאשר הדבר הכרחי. ... אל תבגוד; אחרת אתה תישא באחריות ובתוצאה'. העיתון איים גם על מתווכי הקרקעות הערבים, 'הבוגדים באומתם וארצם'. ב-10 במרס 1925 לא נרתע העיתון מלתאר את מכירת הקרקעות ליהודים כמעשה הנוגד את האסלאם. היא מעידה, כך נכתב, 'לא רק על חולשה לאומית, אלא גם על חולשת האמונה הדתית. והרי נאמר כי אהבת המולדת היא חלק מהאמונה הדתית'.

גם בתקופה זו הרחיק בעליו של העיתון, עיסא אל-עיסא, עד כדי שימוש בביטויים אנטישמיים ברורים. ב-23 באפריל 1923 פָּרַסם פלשתין בעמודו הראשון מאמר מפרי עטו של אַלְיָאס ששון (לימים - אליהו ששון). במקורו הוא פורסם בעיתון יהודי ביירוטי שיצא לאור בערבית. ששון קרא במאמרו לאל-עיסא להפסיק את 'העלבת האומה היהודית' מעל דפי עיתונו:

מאז יצא העיתון לאור הוא מלא פגיעות והעלבות כלפי האומה היהודית. בכל פעם שאני קורא את העיתון, כל גופי רועד ודמי קופא בעורקי בשל פגיעותיו

23. לדוגמאות של מחיקות צנזורה ראה גליונות פלשתין מ-17.5.21, מחיקות רבות בעמוד הראשון; 15.6.21, רוב המאמר הראשי מחוק; 22.6.21, מחיקה של עמודה יחצני; 29.6.21, חלקים אחדים מהעמוד הראשון מחוק.

24. פלשתין, 18.6.1921, מאמר תחת הכותרת 'תוך חודשיים'.

באומה הישראלית בכללותה ובתנועה הציונית בפרט. יש יותר מ-15 מיליון יהודים בעולם. ... האם מר אל-עיסא יתן לנו עצה מה עליהם לעשות, כאשר ברוסיה, בפולין ובאוקראינה מונחת החרב על צוואריהם, זולת לחשוב על הקמת בית לאומי בשבילם, שהם יחיו בו חופשיים, עצמאיים ובוטחים בחייהם; היכן יקימו בית לאומי כזה?

עיסא אל-עיסא פָּרַסם ליד המאמר את תגובתו, אשר כללה ביטויים אנטישמיים חריפים:

לא אקמץ בעצה שהוא [ששון] מבקש. העצה פשוטה – אל ליהודי לחמוד את רכוש האחרים. אם היהודים יעשו זאת, הם יהיו מרוצים מחייהם ברוסיה, בפולין ובאוקראינה ובפלשתין; אף אחד לא ירדוף אותם או יתכחש לזכות החיים שלהם. מאחר שאליאס-אפנדי הוא יהודי, הרי הוא מכיר יותר מאחרים את התכונות האופייניות של בני עמו [אשר בעטיין] התנכר להם העולם ובגללן נרדפו [היהודים] בכל ארץ. העובדה שכל הבריות מתנכרות ליהודים היא הוכחה שתכונותיהם אינן תואמות לאלו של יתר הבריות; לא יתכן שכל האנשים יתאכזרו אליהם במיוחד, מתוך עושק וכלי סיבות מהותיות. אם הוא [ששון] רוצה לשרת את אומתו נאמנה, עליו קודם כל להזהיר אותה מפני הסכנות אשר הציונות גורמת לה, לא רק בפלשתין אלא גם באנגליה עצמה ובעולם כולו. אם חכמי היהודים ילכו בעקבותיו, אזי לא ימצא בעיתון פלשתין מה שיגרום לו [לששון] רעדה בגופו ויקפיא את דמו בעורקיו.

מאמצע מרס 1925 ועד סוף החודש ניהל העיתון מסע תעמולה חריף ביותר נגד ביקורו של לורד בלפור בארץ וכמובן נגד הצהרת בלפור.²⁵ ב-17 במרס 1925 הוא סמך את ידו בהתלהבות על הקריאה לשביתה כללית במגזר הערבי ביום בו הוא של בלפור לארץ (25 במרס 1925). בימים אלו היה העיתון שופר של 'המפלגה הלאומית הערבית הפלשתינית' שבהנהגת סולימאן אל-תאג'י אל-פארוקי, אשר הוקמה בנובמבר 1923 כאופוזיציה לוועד-הפועל הפלשתיני.²⁶ ב-20 במרס 1925 פָּרַסם פלשתין בעמודו הראשון 'קריאה לאומה הערבית הפלשתינית' מאת ח'ליל אל-סכאכני להחרים את בלפור ולערוך שביתה כללית במחאה על ביקורו ועל עמדותיו. עם זאת יודגש כי העיתון פָּרַסם ב-7 באפריל 1925 את 'הנאומים ההיסטוריים בפתיחת האוניברסיטה העברית' (נאומו וייצמן ובלפור).

מ-8 באפריל 1927 החל פלשתין להופיע שלוש פעמים בשבוע והוא גדל במספר עמודיו.²⁷ פלשתין היה העיתון הראשון שהופיע בתכיפות כזו. עם החרפת היחסים בין האופוזיציה הנשאיבית מזה לוועד-הפועל הפלשתיני והמחנה החוסייני מזה, יצא פלשתין ב-3 במאי 1927 במאמר תחת הכותרת 'עמדתנו בעבר ובהווה' והסביר בו את הרקע לעמדה העוינת שנקט כלפי החוסיינים מאז פברואר 1926. על רקע זה נימק העיתון את קריאתו להקים מפלגה חדשה 'בהנהגה צעירה ונאמנה ולהשאיר את

25. פלשתין, 7.4.25–17.3.25.

26. פלשתין, 17.3.25, 20.3.25 ו-31.3.25. פָּרַסם בין היתר הודעותיו של פארוקי ומפלגתו.

27. פלשתין, 1.4.27.

המנהיגים הקיימים במריבותיהם סביב סוגיות משפחתיות ואינטרסים אישיים ולמען השפעה שאיננה קיימת למעשה. תומכי החוסיינים הוציאו את העיתון אל-ג'אמיעה אל-ערבייה, ... אשר הוסיף שמן למדורת הפיצול.²⁸

בינואר 1928 פתח פלשתיין במאבק נגד האשמות שהוטחו בנוצרים מחוגים בהנהגה המוסלמית ופורסמו בעיתון אל-ג'אמיעה אל-ערבייה, בטאון החוסיינים. המאשימים קבלו על קיפוח העדה המוסלמית במינויים למשרות הממשלתיות ועל העדפת הנוצרים. בעל העיתון פלשתיין ועורכו, יוניס-אורתודוקסים שניהם, יצאו להגנת הנוצרים ונגד 'העדתיים' במאמר שפורסם ב-20 בינואר 1928 תחת הכותרת 'הלאומיות והעדתיים תרתי דסתרי הן'. בהתריסו נגד חוגים מוסלמיים אלו, טען העיתון כי הנוצרים מכהנים במשרות הממשלתיות הודות לכישוריהם האישיים ולא בזכות השתייכותם העדתית. 'הלאומיות והעדתיים אינן מתיישבות; נהיה עדתיים או שנהיה לאומיים, אך להיות פעם לאומי ופעם עדתי הרי זו גרוטסקה'. ב-27 בינואר 1928 כתב העיתון כי 'תופעת העדתיים סותרת את התופעות שאפיינו את העם הפלשתיני זה תשע שנים'. בטענה נגדית הציע לחלק את המשרות הממשלתיות לפי מפתח עדתי, דהיינו לפי חלקן של העדות 'בכלל האוכלוסייה של פלשתיין'. בהיותו מודע לכך שהעדתיים מסכנת את מעמד הנוצרים קרא העיתון לחזור 'לגישה הלאומית' כדי למנוע 'נזקים ופרוד בין בני הארץ'. בסופו של דבר ירד הנושא מסדר-היום הציבורי.²⁹

בדו"ח שהגישה ועדת שאו (Shaw) במרס 1930 על ההתפרעויות שהתחוללו ליד הכותל-המערבי באוגוסט 1929, היא נדרשה גם 'למאמרים שהופיעו בעיתונות הערבית ולטון הכללי של עיתונות זו'. היא קבעה כי 'חופש הביטוי של העיתונות בארץ-ישראל היה גורם מדי להתפרעויות. בלשון זהירה חיוותה הוועדה את דעתה כי המאמרים שפורסמו בעיתונות הערבית היו מאמרים 'פרובוקטיביים'. הדו"ח ציין כי 'מאמרים מלהיבים, שלא לומר פרובוקטיביים לחלוטין, פורסמו על שאלות פוליטיות כלליות. חלק מהעיתונים פרסמו קטעים מהפרוטוקולים של זקני ציון'. הוועדה ציינה כי 'בארץ-ישראל יוצאים-לאור לא פחות מ-14 עיתונים בערבית, וכמעט בכל כפר ישנו מאן דהו הקורא מהעיתונים בפני קהל כפריים אנאלפבתיים. אין זה בלתי-שגרתי שדרשות יום שישי במסגדים יוקדשו לעניינים פוליטיים. הפלאחים הערבים הכפריים הם בוודאי בעלי תודעה פוליטית יותר מהרבה אנשים באירופה'.³⁰

שנות השלושים על ארועיהן הפוליטיים הסוערים, שנמשכו כל העשור לרבות המרד הערבי בשנים 1936–1939, הן שלב שלישי בהתפתחות העיתונות הערבית בארץ-ישראל. שלב זה עמד בסימן הופעתה של העיתונות המפלגתית. בין 1932 ל-1935 הופיעו שש מפלגות ולרובן היה ביטאון. בשונה משנות העשרים, עתה היה הגורם המוסלמי לגורם הדומיננטי בעיתונות הערבית הפלשתינית. ב-1935 הופיע אל-ליווא כיומון של החוסיינים בעריכת ג'מאל אל-חוסייני. פלשתיין הופיע כיומון מ-1929, ומ-1933 הודפס בשערו תעתיק שמו באנגלית – *Falastin*. צוין כי בעל

28. ראה גם פלשתיין, 21.6.27.

29. ראה בנושא זה גם פלשתיין, 31.1.28, 28.2.28.

30. דו"ח ועדת שאו, עמ' 41, 129, 156.

העיתון הוא עיסא דאוד אל-עיסא, עורכו יוסוף חנא ומנהלו האדמיניסטרטיווי דאוד בנדלי אל-עיסא. פלשתין היה לביטאון לא-רשמי של 'מפלגת ההגנה הלאומית' אשר נוסדה בדצמבר 1934 בראשותו של ראעיב אל-נשאשיבי.

ב-1934 הופיע אל-דיפאע, יומון בבעלות מוסלמית (איבראהים אל-שנטי), שהתחרה בפלשתין. מיכאל אסף מציין כי פלשתין, היה מתחרה באל-דיפאע גם בתעמולה לטובת הנאצים – 'הלוז המוסתר של עיתון זה [אל-דיפאע]'. בהשוותו בין פלשתין לאל-דיפאע כתב מיכאל אסף, כי 'מייסדי פלשתין היו שייכים לאסכולה הישנה, שחינוכם בתקופה התורכית; אף הצעירים והפעילים במערכת נוצרים היו וקיצוניותם מלאכת-עט בעיקר: ... כדי לא לפגור בתחרות אחרי המוסלמים. ואילו מייסד אל-דיפאע היה צעיר מוסלם, איבראהים אל-שנטי, בן פלחים מקלקיליה שהתעשרו. הוא גדל והתחנך בתקופה הבריטית, כלומר – בתקופת גיאות הלאומית הערבית מזה והגיאות הלאומנית, הפאשית-נאצית מזה. ... ואמנם שירת עיתון זה בצורה זהירה מאד, אולם עקיבה, קולעת ומצליחה, את המדיניות של הציר הפאשי-נאצי בארץ-ישראל, כשהיא מובלעת בתעמולה פן-ערבית ארסית, תקיפה וכוללת'.³¹ הערכה ערבית מ-1945 טענה כי אל-דיפאע 'נוסד בכספים נאציים ... ונוקט קו נאצי מאז יסודו'.³² אליג'אמיעה אל-איסלאמיה, עיתון יפואי שנוסד ב-1933 בעריכת סולימאן אל-תאג'י אל-פארוקי, הצטיין בקנאותו האסלאמית. הוא 'שירת את השאיפות של מוסוליני במזרח הערבי עד שנסגר [ב-1937] ע"י שלטונות הארץ בגלל עמדתו הקיצונית והסתתו הבלתי מרוסנת בעצם ימי המרד הערבי נגד השלטון הבריטי'.³³

התפתחות זו גרמה לתחרות בין העיתונים על דעת-הקהל הערבית. העיתונים התחרו ביניהם מי יבטא עמדה לאומנית יותר. פלשתין השתלב במערכת ההסתה של העיתונות נגד הבריטים, נגד חימוש היישובים היהודיים ונגד העלייה וקרא 'לשים קץ לאימפריאליזם הציוני-בריטי'. הממשל הבריטי נאלץ להחמיר בהוראות הצנזורה ובעונשים על הפרתן. באוקטובר 1933 ניהל העיתון מערכה חסרת-תקדים נגד מכירת קרקעות. העיתון דיווח בהרחבה על ארועי סוף אוקטובר 1933. ב-14 באוקטובר 1933 יצא בכותרות 'יום פלשתין הגדול במחאה על העלייה ועל מכירת האדמות; שביתה כללית בכל המגזרים'. העיתון טען כי הממשלה מנעה ממנו להוציא 'נספח פלשתין', אשר היה אמור לכלול את כל הידיעות ששיגר כתבו בירושלים על ההפגנה הגדולה שהתקיימה שם ולפרסמן עוד 'לפני הפרסום של ההודעה הרשמית על ההפגנה'. העיתון דיווח בהרחבה על ההפגנות שנערכו ביפו ובירושלים בסוף אוקטובר 1933 ועל הארועים שהתפתחו במהלכן, לרבות פתיחה באש על מפגינים.³⁴ אופיינית לעיתון הופעתו ב-28 באוקטובר 1933 עם עמוד שלם ריק בשל מחיקות הצנזורה. העמוד קלל כנראה תמונות ודיווחים מההפגנות.

31. אסף, עמ' 284-285.

32. אל-יוחדה, (יצא-לאור ביוני 1945 כשבועון ירושלמי, מיולי 1946 יומון), 22.9.1945, מצוטט אצל שמעוני, עמ' 407.

33. אסף, עמ' 286.

34. פלשתין, 30.10.33, 29, 28.

ב־6 בנובמבר 1933 נפגשו נציגי שישה עיתונים עם הנציב־העליון כדי למחות על הצנזורה החמורה ועל התנהגות המשטרה כלפי המפגינים, לרבות פתיחה באש. הנציב־העליון קרא לנציגי העיתונים להמנע מהסתת המונים בפרסומים מסיתים. לדעתו 'לעיתונות השפעה רבה' והיה צורך להחמיר בצנזורה עקב תאורי מצב לא־נכונים בעיתונים. עיסא דאוד אל־עיסא הצטרף בהבעת רוגזו ליתר העיתונאים וסיכם את דרישותיו: 'על הממשלה למנוע את העלייה היהודית, להעביר חקיקה שתאסור מכירת הקרקעות ולפעול למען הקמת מועצה מחוקקת ולמען מתן זכות לכינון ממשלה לאומית'.³⁵

הריגתו של שייח' עזי אל־דין אל־קסאם ב־20 בנובמבר 1935 נוצלה בכל העיתונות הפלשתינית ליצירת אווירה לאומנית בדעת־הקהל. דמותו של קסאם כגיבור עיטרה את דפי העיתונות במהלך המרד. ב־7 בינואר 1936 כתב פלשתיין כי אל־קסאם 'נפל חלל למען ערביותו אשר לא ידעה גבולות גאוגרפיים ולא הכירה בחלוקה הפושעת למנדטים...'. לכבוד יום המאה לשביתה הכללית, הוציא פלשתיין ב־27 ביולי 1936 גיליון מיוחד שעמודו הראשון עוטר בתצלום גדול של קסאם בלוויית תצלומי תשעה מחבריו. מתחת לתצלומים נכתב באותיות גדולות: 'ביום המאה לשביתה ההיסטורית, פלשתיין מחדשת את הבטחתה להמשיך המאבק, בנפש וברכוש, למען עצמאותה ושמירת הישות הערבית האצילה... פלשתיין מתגאה בבניק' הלוחמים (מוג'אהדין) ומצדיעה לאנשי הג'ריקה אשר רשמו את זכות ארצם בספר הגאווה וההקרבה'. לעיתון צורף נספח באנגלית על הארוע. ב־24 באפריל 1936 הוציא העיתון גיליון מיוחד ובעמודו הראשון הוקדשו שבעה תצלומים לארועי יפו. בחלק מהתצלומים נראו משפחות ערביות שעזבו את שכונת אל־מנשיה ביפו 'מחשש להתקפה עליהן'. בתצלום אחד נראו 'בתים עולים באש ביפו'. מאמר מערכת מ־2 ביוני 1936, תחת הכותרת 'נפשו של השטן', עלה לעיתון בסגירה לשישה שבועות.

בדו"ח של ועדת פיל מיולי 1937 נקבע כי העיתונות הערבית בארץ־ישראל 'שופעת ונמרצת' והיא 'גורם פנימי בחיזוק הלאומיות הערבית'. כן נאמר בדו"ח:

ישנם ארבעה עיתונים יומיים בערבית. אל־ליווא (תפוצתו 3000–4000) הוא הביטאון הרשמי של 'המפלגה הערבית הפלשתינית', מפלגתו של המופתי, ובעליו הוא ג'מאל אל־חוסייני; פלשתיין (תפוצתו 4000–6000), בבעלות נוצרית, תומך ב'מפלגת ההגנה הלאומית' בראשותו של ראעיב אל־נשאשיבי; אל־דיפאע (תפוצתו 4000–6000), הביטאון של 'מפלגת אל־איסתיקלאל', שמוכירה הכללי הוא עוני עבד אל־האדי; אל־ג'אמיעה אל־איסלאמיה (כ־2000), יותר עצמאי, אך לאומני מאוד; כל העיתונים פרט לאחד קשורים פחות או יותר לחברי הוועד־הערבי־העליון. אומנם הם חלוקים בעניינים אישיים או בנקודות של טקטיקה – פלשתיין, למשל, נקט בתקופת שהותנו בירושלים קו פחות נוקשה בשאלת 'החרם' לעומת האחרים – אולם הם היו מאוחדים בתביעה הערבית לעצמאות לאומית. לא היתה כל נימה של מתינות

בכתיבתם. עיתונים ערביים נסגרו 34 פעמים במהלך 'ההתפרעויות' בשנה שעברה והוזהרו רשמית 11 פעמים.³⁶

הוועדה המליצה על 'ישום יעיל של פקודת עיתונות חזקה ... המחייבת הפקדת כסף מזומן שאפשר להחרימו'. כן המליצה על 'עונש מאסר וקנס, ובמקרה של עברות חוזרות – הפקעת העיתון ורכושו בידי הממשלה'. לדעת הוועדה הבעיות שהתעוררו באזור חיפה ובצפון 'נבעו ממתן חבל ארוך לעיתונות'.³⁷

דו"ח ועדת פיל זכה לדיווחים ותגובות נרחבים בעיתונות הערבית היומית, שהתמקדה בהצעת החלוקה. ב־8 ביולי 1937 פרסם פלשתיין את הנוסח הערבי המקוצר של הדו"ח, שהממשל הבריטי הפיצו יום קודם־לכן לעיתונות. ב־9 ביולי 1937 הגיב לראשונה. הוא פרסם בעמודו הראשון מפה גדולה של תכנית החלוקה המוצעת. העיתון לא דחה עקרונית את הדו"ח בכללותו. אדרבא, הוא ציין את צדדיו החיוביים מבחינת הערבים: 'אם נתעלם מהפיתרון שהוועדה מציעה, הרי אנו מוצאים בו נכונות מצדה לדון בתלונות הערבים במידה של הגינות והכרה [בצדקתן]. ... אין ספק כי הכרה זו היא שגרמה לערבים להזהר בהתייחסותם לדו"ח. המפלגות השתהו בקביעת עמדתן עד לימודו של הדו"ח ובחינת הטוב והרע שבו. הבנו כי גם "מפלגת ההגנה הלאומית" לומדת את הדו"ח בעיון, כדי לא לטעות לטוב או לרע בהתייחסותה אליו. מכל מקום, הערבים ייטיבו ללמוד אותו ...'. ב־10 ביולי 1937 יצא העיתון בכותרת גדולה: 'הערבים דוחים את התוכנית לחלוקת פלשתיין'. למחרת הוא יצא במאמר ראשי תחת הכותרת 'תוכנית החלוקה אינה מעשית ואינה ניתנת לביצוע'. העיתון הדגיש: 'לא נעלם מעינינו כי חלק מהשטח שהוועדה מציעה להקצות ליהודים מכיל את האדמות הטובות ביותר של הארץ ... עם שפע המים, הדרכים הטובות ביותר, [האזורים] המפותחים ביותר והמאורגנים ביותר מבחינה חקלאית ותחבורתית וכולי. אם לדעת הוועדה אי־אפשר להגיע להסכם בין היהודים והערבים ועליהם להפריד, הרי הדרך לכך היא להקצות ליהודים את האדמות שבבעלותם והם יתגוררו בהן ויעשו בהן כרצונם ...'. החל מ־14 ביולי 1937 ובמהלך החודש פרסם פלשתיין קטעים מתורגמים לערבית מתוך הדו"ח המלא, במיוחד את הקטעים שדנו באדמה ובעלייה, והוסיף להם פרשנויות. העיתון המשיך להביע התנגדות לחלוקה. בהיותו השופר של 'מפלגת ההגנה הלאומית' פרסם פלשתיין ב־13 ביולי 1937 את תגובת הוועדה המרכזית של המפלגה לדו"ח הוועדה, בחתימת ראעיב אל־נשאשיבי, יושב־הראש. המפלגה דחתה את תוכנית החלוקה, אך הביעה את תקוותה כי 'האומה הערבית תרסן את רגשותיה, ... תשמור על שיקול־הדעת כדי לאפשר לאלה הפועלים למען בעייתה ללכת בדרך הניצחון'. יש להדגיש כי לפני פרסום הדו"ח לא הסתירה 'מפלגת ההגנה הלאומית' את תמיכתה בעקרון החלוקה. עמדתה החיובית כלפי החלוקה החזיקה מעמד גם זמן קצר לאחר פרסומו של הדו"ח, אולם בעקבות לחצים עצומים שהופעלו על הנשאשיבים, לרבות איומי רצח, חל מפנה

Great Britain, Colonial Office, Palestine Royal Commission Report (Peel Commission), Cmd. 5479, London, July 1937, pp. 132–3

37. שם, עמ' 194, 368.

בעמדת המפלגה. נוסף להחלטת הוועדה המרכזית, שלחה המפלגה ב־21 ביולי 1937 תזכיר רשמי לנציב־העליון וגינתה בו בלשון חריפה את תוכנית החלוקה.³⁸ העיתונות הבריטית מסרה על כך שהאמיר עבדאללה ותומכיו מקרב מפלגת ההגנה הלאומית נכונים להסכים לתוכנית החלוקה. העיתונים אל־ליווא ואל־דיפאע, תומכי המופתי, אף טענו כי ראעיב אל־נשאשיבי מוכן לאמץ בחשאי את תוכנית החלוקה בתקווה לקבל תפקיד בכיר במדינה הערבית המאוחדת תחת עבדאללה.³⁹ בתגובה הכחיש פלשתין במאמר ראשי מ־22 ביולי 1937 כל קשר חשאי בין 'מפלגת ההגנה הלאומית' לאמיר עבדאללה בדבר קבלת תוכנית החלוקה. העיתון הדגיש כי המפלגה הייתה הראשונה שדחתה את תוכנית החלוקה בחתימתו של יושב־הראש ראעיב אל־נשאשיבי. העיתון הודה כי במפלגה ישנם אישים בעלי קשרים הדוקים עם האמיר, אך לדעתו אין למפלגה זכות לדבר בשמו של עבדאללה או להיות מושפעת ממדיניותו. 'מפלגת ההגנה דוחה את רעיון החלוקה באופן החלטי. כל הפרסומים בדבר הסכם בין המפלגה לאמיר הם שקר מרושע'.

ב־12 ביולי 1937 סגרו השלטונות שני עיתונים תומכי המופתי: את אל־ליווא לשישה שבועות ואת אל־דיפאע לחודש ימים. בצעד חסר־תקדים פרסם הממשל הבריטי ב־13 ביולי 1937 הודעה לעיתונות המסבירה את הרקע לסגירת העיתונים. לפי ההודעה שני העיתונים נסגרו מאחר שהעתיקו מהעיתונות המצרית סילוף ברור של המלצות הוועדה המלכותית. המשפט שהועתק אומר כי דו"ח הוועדה המלכותית מציע לחלק את פלשתין לשלושה אזורים שאחד מהם יהיה נתון למנדט בריטי, בתנאים המעבירים לאחר זמן־מה אזור זה ליהודים, שירחיבו את שלטונם למקומות הקדושים למוסלמים ולנוצרים. השלטונות טענו כי שני העיתונים היו יכולים לבדוק את אמיתות הדברים בנוסח של הדו"ח הרשמי, אך הם העדיפו לצטט משפטים שגויים מהעיתונות המצרית.⁴⁰ רגישותם המיוחדת של הבריטים נבעה כמובן מערוב המקומות הקדושים. ב־13 ביולי 1937 מחה פלשתין במאמר ראשי על סגירת שני העיתונים, וב־14 ביולי 1937 מחה במאמר ראשי נגד המלצתה של ועדת פיל לנקוט מדיניות של 'יד חזקה' כלפי העיתונות. עם־זאת הוא נזהר מאוד בבקורתו זו והדגיש: 'אנו מוצאים את עצמנו מנועים מלפרסם חומר שהממשלה [עלולה] לראות בו חומר הסתה'.

בצעד חסר־תקדים שנועד לשפר את דימויו המתון מדי בציבור הערבי על רקע תגובתו הזהירה לדו"ח הוועדה, התנצל עורך העיתון במאמר הראשי מ־14 ביולי 1937 בפני קוראיו, 'אם הם לא ימצאו בעיתון ביטוי לרגשות הגינוי שהם חשים כלפי מדיניותה החדשה של הממשלה'. עוד התנצל העורך בפני פתבי העיתון 'כשל אי־פרסום כל הכתבות שהם שולחים לעיתון, וזאת מחשש כי [פרסומן] ירגיז את הממשלה'. העורך נימק מדיניות זו בדאגתו להמשך הוצאתו של העיתון 'בתקופת סגירתם של כל העיתונים היומיים: אל־ג'אמיעה אל־איסלאמייה, אל־דיפאע ואל־ליווא; ואנו מאויימים כל יום בסגירת העיתון, מאחר שאיננו יודעים מה יהיה בעיני

38. י' פורת, ממהומות למרידה – התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1929–1939, תל־אביב 1978, עמ' 372.

39. נג'אר, עמ' 161.

40. פלשתין, 13.7.37, 14.7.37.

השלטון [חומר] מסית ומה לא יהיה מסית בעיניו. ... דאגתנו היא שמא הציבור לא יקבל עיתון ערבי בהיותו זקוק מאוד לחדשות'. העורך הכריז כי העיתון יקבל בכרכה כל מה שישלחו לפְּרָסוּם כל המפלגות והארגונים. בחודשים יולי ואוגוסט 1937 נותר פלשתיין היומון הערבי היחיד בארץ־ישראל. בכך הוא קטף את פרי עמדתו המתונה והזהירה באשר לדו"ח הוועדה ולמדיניות הממשלה כלפי העיתונות בתקופה ההיא. במאי 1939 עסקה העיתונות הערבית בארץ־ישראל בספר־הלבן שפורסם ב־15 במאי 1939. פלשתיין פָּרָסָם נוסח מלא של הספר־הלבן בגליונו מ־18 במאי 1939. למחרת הוא פָּרָסָם את החלטתו של הוועד־הערבי־העליון ב־18 במאי 1939 לדחות את הספר־הלבן. להחלטת הדחייה הצטרפו מדינות ערב, למעט עבר־הירדן. פלשתיין פָּרָסָם ב־1 ביוני 1939 את הודעת הוועד־הערבי־העליון בדבר נימוקי הדחייה. הנשאיבים הגיבו בחיוב לספר־הלבן ב־29 במאי 1939 ולמחרת התפרסמה תגובתם בעיתון פלשתיין, לרבות נכונותם לשתף־פעולה עם הממשלה בביצוע הספר־הלבן. ב־20–21 במאי 1939 פָּרָסָם עורך פלשתיין דאז, יוסוף חנא, שני מאמרי תגובה על הספר־הלבן. בהדגשה כי הוא מתכוון למתוח 'ביקורת הוגנת מאוד', כתב חנא:

לאחר תקופה שלונדון לא שמה־לב אלינו, הגענו לשלב שאילצנו את בריטניה להתחשב ברצוננו. איננו מתיימרים לומר שהספר־הלבן מגשים את דרישות הערבים או מספק את שאיפותיהם הלאומיות; אך מה שאנו טוענים הוא שיש בספר ניסיון שונה מהעבר. ... אנו יודעים שאם נהיה חריפים בביקורת, נחסל בכך את הספר, והרי איננו מעוניינים לחסל אותו עתה, לפני שעמדנו על מהות תוכנו ועל המטרות שהוא נכתב למענו. מנקודת־מוצא זו ותוך זהירות, נאמר בהסתייגות רבה כי אם תהיה כוונה טובה מהצד הבריטי, אפשר לפרש את תוכנו כתואם לאינטרס הערבי; ואם הכוונה [הבריטית] תהיה רעה, הרי אפשר לפרשו כנוגד לאינטרס הערבי; והרי הספר מנוסח בצורה דיפלומטית, אַקְרוֹבַטִית וְאַלְסְטִית.

אין ספק כי מאחורי הניסוחים הזהירים והמתפתלים האלה עמדה נכונות העיתון לקבל את הספר־הלבן בתור בסיס להמשך המשא־ומתן עם הבריטים. כללית יש לציין כי בסתירה לעמדתו של הוועד־הערבי־העליון, התגובה העממית בקרב ערביי הארץ לספר־הלבן הייתה חיובית. שנים לאחר־מכן התחרטו ערבים פלשתינים רבים על יחסם השלילי לספר־הלבן. 'אפילו אמין אל־חוסני לא ראה בדחיית הספר־הלבן, הישגם הפוליטי הגדול ביותר של הערבים הפלסטינים מאז 1918, את החלטתו הנבונה ביותר'.⁴¹

סוף המרד והמצוקה שפקדה את התנועה הלאומית הפלשתינית בשל כך⁴² וכן פרוץ מלחמת־העולם השנייה מצאו את העיתונות הערבית בארץ־ישראל במשבר חריף. רוב העיתוננים נסגרו ורק שלושה שרדו – אלה שהיו יכולים להתקיים מבחינה פיננסית: פלשתיין, אל־דיפאע ואל־ציראט אל־מוסתקים. בתקופת המלחמה היו

41. פורת, ממהומות למרידה, עמ' 348.

42. על המשבר שפקד את התנועה הלאומית הפלשתינית ועל התפתחותה במהלך המלחמה ראה י' נבו, 'ההתפתחות הפוליטית של התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1939–1945', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל־אביב 1977.

השלושה נתונים לפיקוח חמור של הממשלה ושלטונות הצנזורה. אחרי המלחמה תמך פלשתין במפלגת 'אל-איסתיקלאל'. המופתי נשען על ביטאון חדש בשם אל-נחדה (1945-1948). ב-1944 הופיע לראשונה אל-איתיחאד, ביטאון המפלגה הקומוניסטית; ב-1947 הופיע אל-בעת'.

מעניין לציין כאן את סיכומו של יעקב שמעוני, אשר עקב בזמנו מקרוב אחר העיתונות הערבית באותה תקופה. כך הוא כתב באפריל 1946 על העיתון פלשתין:

העתון משתדל שלא להופיע כעתון נוצרי, אלא כעתון ערבי לאומי, הוא מדגיש וחוגג גם את החגים המוסלמים. לעתים מורגשת בו נעימה של התרפסות בפני המוסלמים. ברם, על אף הכל הואה אותו הקהל הערבי כעתון נוצרי ואינו רוחש לו אמון. נראה שזו סיבה מיוחדת למשנה לאומיות ערבית קיצונית, למשנה הטעמה של האחדות הנוצרית-מוסלמית ולמשנה הערצה למוסלמים. ... בציבור הרחב, ביחוד המוסלמי, ובעיקר הכפרי, אין פלסטיין מקובל ואינו מכובד ביותר. תפוצתו נאמדת ב-4000-3.⁴³

פלשתין למול המשבר באירופה

לשם כתיבת מחקר על סוגיה זו עיינתי בעיתון פלשתין משלוש תקופות: ינואר-אפריל 1938; אוגוסט-ספטמבר 1938; ינואר-ספטמבר 1939. השנים 1938-1939 היו שנים בעלות חשיבות מיוחדת בהתפתחות התנועה הלאומית הפלשתינית בפרט ובהתפתחויות הפוליטיות בארץ בכלל. מצד אחד בחודשים אוגוסט-אוקטובר 1938 הגיעו לשיאם מעשי האיבה של הכנופיות הערביות נגד בריטים, יהודים וערבים; ומצד שני הבריטים הצליחו לדכא את המרד ב-1939. כתוצאה מפשולון המרד עברה הפעילות הפלשתינית למן סוף 1938 מהתחום האלים והקיצוני של המרד, שהתחיל בקיץ 1937, אל התחום הפוליטי. הביטויים הבולטים של המעבר היו ועידת לונדון בפברואר 1939, פרוסום הספר-הלבן במאי 1939 וכן הגברת מעורבותן של מדינות ערב בענייני ארץ-ישראל. עוד יש להביא בחשבון כמובן את פרוץ מלחמת-העולם השנייה בספטמבר 1939.

ב-1 במרס 1939 חגג העיתון פלשתין מלאת 22 שנה להופעתו. בראש העיתון התנוסס אז שמו של אחד האחים, עיסא דאוד אל-עיסא, כמייסד העיתון ובעליו, וצוין כי ראש המערכת הוא יוסוף חנא. פלשתין נחשב לעיתון החשוב מבין העיתונים הערביים בארץ. כמו יתר העיתונים, תפוצתו (2000-3000 עותקים ליום) לא כיסתה את הוצאותיו. מאמצע שנות השלושים החלו מודעות הפרסומת לתפוס מקום נכבד בעמודי העיתון ולפיכך גדל מספר העמודים. לפי כל הסימנים קיבל העיתון תרומות גם ממדינות ערביות, לרבות סעודיה ועירק. בתקופה הנסקרת אפשר לראות ביטוי לכך במאמרי התשבחות למלך סעוד⁴⁴ או במקום הנכבד שהקדיש העיתון למותו של מלך עירק ולמאמרי ההספד הרבים, לרבות תצלומים של העוצר ושל המלך-הילד

43. שמעוני, עמ' 410.

44. ראה מאמר ראשי לרגל חג הקורבן המוסלמי מ-10.2.38, המצטט בהרחבה את הודעת המלך סעוד לרגל החג, לרבות הדגשתו על הניגוד בין הקומוניזם לאיסלאם.

פייצל השני. ניתן בעיתון גם מקום נכבד לפעילותו של נורי אל-סעיד, ראש ממשלת עירק, ולהשפעתו בזירה הערבית.⁴⁵ לא ברור אם פלשתין קיבל בתקופה הנסקרת סיוע מגרמניה הנאצית או מאיטליה הפשיסטית. לפי התייחסותו החיובית של העיתון לשתי ארצות אלו, סביר שהוא אכן הסתייע בשתייהן או באחת מהן.

כמה גורמים עיקריים השפיעו על עמדותיו של העיתון כלפי מדינות הציר או כלפי הדמוקרטיות. גורם חשוב היה עמדת בריטניה וצרפת כלפי ההתעוררות הלאומית הערבית והפלשתינית. דעת-הקהל הערבית שפטה את אנגליה בהתאם לעמדותיה והתנהגותה בשאלות אלו. מבחינת העיתון עמדת אנגליה בשאלת ארץ-ישראל בשנים מכריעות אלו (1936–1939) היא שקבעה יותר מכל גורם אחר את עמדתו כלפיה וממילא גם כלפי הדיקטטורות. עם-זאת גורם חשוב היה הלכי-הרוח אשר שררו באותן השנים כלפי עליית הנאציזם בגרמניה והפשיזם באיטליה. בשנות השלושים החל בעולם הערבי תהליך של אכזבה מהדמוקרטיות המערביות, לאחר שבריטניה וצרפת הוערכו בשנות העשרים כמעצמות אדירות וכוח עצום באזור ובעולם. עתה התייחס אליהן העולם הערבי בהסתייגות ובשלילה. תרמה לכך במיוחד עמדתן של מדינות אלו כלפי השאיפות הלאומיות של הערבים וכלפי דרישותיהם של ערביי ארץ-ישראל במיוחד.

לעומת-זאת, העולם הערבי פיתח גישה 'רומנטית' כלפי הפשיזם והנאציזם. בשל יחסן של גרמניה הנאצית ואיטליה הפשיסטית לעולם הערבי ולהבנה שהן גילו כלפי הגאווה הערבית והלאומיות הערבית, הרגיש העולם הערבי שהוא 'שווה' במעמדו לשתי מדינות הציר, וזאת לעומת רגשי הנחיתות שעוררו בו שתי מעצמות המערב המנדטוריות. הערבים נתפסו לתורת הגזע הנאצית ולעליונות הארית וביחוד לעקרון השפה בתור גורם לאומני מאחד, כדוגמת השפה הערבית המאחדת את העולם הערבי. הערצה זו של העולם הערבי התבטאה בין היתר בגופים הפוליטיים שניסו לחקות את הארגונים הנאציים או הפשיסטיים, דוגמת 'אל-פותרוה' ו'אל-נג'אדה' בארץ-ישראל, 'מיצר אל-פתאח' במצרים או 'המפלגה הלאומית הסורית'. הלאומנים הפלשתינים, לרבות החוסיינים, גילו אהדה רבה לנאציזם. החוסיינים ראו בנאציזם בעלי-ברית טבעיים במאבקם נגד היהודים. יעידו על כך גם קשריו האישיים של המופתי חאג' אַמין אל-חוסייני עם המשטר הנאצי.

את עמדתו של העיתון פלשתין כלפי שני המחנות – הדיקטטורות והדמוקרטיות – בתקופה הנסקרת עד פרוץ המלחמה, נבחן בשני תחומים: העמדה 'הפורמלית' של העיתון, כפי שהיא התבטאה במאמרים הראשיים; עמדת העיתון כפי שהיא התבטאה באופן מסירתו של המידע על הארועים השוטפים באירופה.

45. ראה למשל גליון העיתון מ-9.8.39 וכותרתו הראשית בעמוד הראשון: 'נורי אל-סעיד מגיע לביירות מרבתי-עמון'. בגליונות אותה תקופה נמסר על תנועותיו בין מדינות ערב. לפי הנהוג הרווח בעיתונות הערבית, פרסום על מדינה ערבית או על פעילות אישיה שאינו תואם לחשיבות הפעילות עצמה מצביע בדרך-כלל על מעורבות אותה מדינה בעיתון שנקט דרך פרסום זו.

העמדה הפורמלית במאמרים הראשיים את עמדתו של העיתון כלפי הדיקטטורות והדמוקרטיה במאמריו הראשיים נבחן בחלוקה לשלוש תקופות, ינואר-אפריל 1938, אוגוסט-ספטמבר 1938, ינואר-ספטמבר 1939. כללית אפשר לציין כי במהלך השנים 1938-1939 חל סחף מתמיד בעמדת העיתון ובעמדת העולם הערבי בכללו כלפי הדמוקרטיה. התהליך הזה נבע מהחמרת המשבר העולמי ומהתבלטות גרמניה הנאצית כמעצמה החזקה ביותר וכן מהחרפת המאבק בארץ. אפשר להבחין בסחף אף-על-פי שהעיתון גילה זהירות רבה בניסוח מאמריו הראשיים, מחמת עינה הפקוחה של הצנזורה הבריטית. כאשר החמיר המצב בארץ-ישראל לא נמנעו השלטונות מסגירת עיתון שנקט בלשון חריפה הגובלת בהסתה נגד הבריטים או נגד היישוב היהודי.

המחצית הראשונה של 1938. בתקופה זו ניסה העיתון להיות 'מאוזן' בין שני המחנות, אך למעשה נטה יותר לעבר מדינות הציר. כללית העלה העיתון טענות נגד אופיים הדמוקרטי של המשטרים המערביים והשתמעה מהן בעקיפין אהדה מסוימת למשטרים הדיקטטוריים. 'לא נמצא אדם אחד המבין את רוח התקופה אשר יסכים שבאירופה או בעולם כולו ישלטו הפשיזם האיטלקי או ההיטלריות הגרמנית, לאחר שנעלמה הדמוקרטיה האנגלית האמיתית. ברם ... איזה אדם אינו נוטה אהדה לפשיזם הזה או להיטלריות הזאת, אם יש באהדה זו כדי לסייע למאות המיליונים לסלק מלבותיהם את המרירות למען הצלת העולם ממלחמה העלולה להוביל לקץ התרבות האנושית?' בהמשך לקו זה ולאחריה הסמויה לגרמניה, טבעי היה שהעיתון יביע תמיכתו במדיניותו הפייסנית של צ'מברליין וישלול את עמדתו של אידן: 'אידן איבד בשל מדיניותו זו [אי-כניעה ואיום במלחמה] את ידידותם של מרבית עמי אירופה ויפן, ואילו אורמסבי-גור [שר המושבות הבריטי] איבד את ידידותם המסורתית של העמים הערביים והאיסלאמיים כלפי אנגליה'. העיתון הביע את שביעות רצונו מנאום צ'מברליין בפרלמנט ב-22 בפברואר 1938 וקבע כי נאומו מוכיח כי 'הטוב וכל הטוב הוא שהאנגלים והאיטלקים יגיעו להבנה על בסיס [ההסכמה] שיש לכל עם דרך מחשבה מיוחדת לו'.⁴⁶

העיתון ניצל ארועים מדיניים או כלכליים במדינות הדמוקרטיה כדי להציגן באור שלילי. דוגמה לכך היא תגובתו לפירסום בדבר גרעון בן 100 מיליון ליש"ט בתקציבה של בריטניה לקראת שנת 1938: 'המשקיף מסתכל בפליאה כיצד מדינות עשירות בהונן, במושבותיהן ובחומרי-הגלם שלהן כמו בריטניה וצרפת, שוחרות המשטרים החופשיים - ולא נאמר הדמוקרטיים - מתנדדות במצבן הכספי בין ההרס והחורבן ובמסחרן שולט הגרעון'.⁴⁷

על רקע החמרת המצב בארץ בראשית 1938, התנה העיתון את יחסו לשני המחנות בעמדתם כלפי הסוגיה הערבית: 'הערבים מצפים שמדיניות ההעזה החדשה של צ'מברליין לא תצטמצם בהליכה להבנה עם האיטלקים והגרמנים כדי להשיג את

46. פלשתיין, 23.2.38, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'התפטרות אידן ומדיניות אי כניעה ואיום: מה מצפים הערבים מתוכנית הממשלה החדשה'.

47. 7.1.38, עמ' 4, במאמר תחת הכותרת 'גרעון במאזן אנגליה: עיתון איטלקי מלגלג על המשטרים החופשיים'.

ידידותם לאנגליה, אלא תתרחב גם למאמץ לקראת הערבים, כאשר [צ'מברליין] יגש בעצמו למשאומתן עם הערבים וכן יסלק את אורמסבייגור מתפקידו, כדי ש־300 מיליון מוסלמים וערבים ינשמו לרווחה כפי שנשמו לרווחה מיליוני איטלקים וגרמנים כאשר יצא אידן מהמשלה.⁴⁸

אוגוסט-ספטמבר 1938. התפתחות משמעותית בעמדת העיתון חלה במחצית השנייה של שנת 1938, כמובן על רקע החרפת המאבק בארץ באוגוסט והתגברות המתיחות בין המערב ובין גרמניה ואיטליה. שני אלמנטים מרכזיים ראויים להדגשה בעמדת העיתון הבסיסית:

א. חידודיתר במדידת העמדה של מדינות אירופה כלפי בעיית פלשתינ וכלפי דרישות הערבים בארץ בתור קריטריון לקביעת העמדה הערבית כלפי שני המחנות: 'בצער עמוק אנו שמים לב לכך שמדינאי אירופה מתייחסים לפלשתינ בנאומיהם ההיסטוריים כארץ [אשר המצב בה] הוא סימן להדרדרות ולאובדן השלום. ... פלשתינ מוזכרת לרוב ... כאשר הדיקטטורים מנגחים את המדינות הדמוקרטיות, במיוחד את אנגליה, וטוענים על השקר שבסמאותיה [של אנגליה] בדבר חופש ההגדרה העצמית, השלטון הטוב והדאגה לשלום. קודם אמר זאת מוסוליני ואחריו היטלר. בנאומו האחרון בנירנברג היה היטלר גלוי יותר. הוא השפיע יותר מכל נאום אחר שנשא קודם־לכן. אין זה מועיל למדינות הדמוקרטיות ולעיתוניהן לטעון נגד הדיקטטורים על כך שהם מנצלים את בעיית פלשתינ לטובת האינטרסים הפרטיקולריים שלהם. הערבים מודעים לכך; אך האם ישנו מדינאי אחד במדינות הדמוקרטיות או במדינות הדיקטטוריות אשר אומר את האמת? [ואם] הוא אומר אותה, [הוא עושה זאת] למען האינטרסים הפרטיקולריים שלו. אם התייחסותו של היטלר לפלשתינ באה מתוך לב החש את הרגשת הערבים ואם לאו, הרי היא מבטאת את המצב בפלשתינ לאמיתו'.

לאחר הקדמה זו נקט פלשתינ במאמר שציטטנו עמדה ברורה לצד הדיקטטורים, על רקע עמדתם בשאלת ארץ־ישראל ומקומם של היהודים בשני המחנות:

אנו השתמשנו בכינויים של מדינות דמוקרטיות ומדינות דיקטטוריות מתוך סלחנות. אילו היינו ישרים יותר, היינו מכנים אותן מדינות הנכנעות ליהודים ואלו אשר השתחררו מהשפעתם [של היהודים]. לו השתחררו המדינות הדמוקרטיות מהשפעת היהודים ושמרו על אופיין הדמוקרטי, הן [הדמוקרטיות] היו מגיעות להסכמה עם המדינות הדיקטטוריות בגינוי המדיניות הציונית בפלשתינ. על אנגליה ואחיותיה המדינות הדמוקרטיות להבין, כי המוסלמים והערבים אינם מבדילים בין הדמוקרטיה והדיקטטורה אלא במידת הבנתם את השחרור מהשפעת היהודים או אי־השתחררות ממנה. זאת היא תוצאה מכך

48. 23.2.38, מתוך מאמר ראשי.

שאירופה איננה מבינה את המזרח. האשם מוטל על המדינות הציונית ולא על המוסלמים והערבים.⁴⁹

דברים ברורים.

ב. החרפת הטענות באשר ליישום הדמוקרטיה באנגליה, ושוב – באספקלריית היחס לבעיית פלשתין ותוך נטייה לדיקטטורות: 'התעמולה [של המערב] נגד המשטר הדיקטטורי מתבססת בתקופה הנוכחית על כך שהדיקטטורה שוללת מהחיים הדמוקרטיים את הביטוי האמיתי שלהם, את חופש ההבעה. חופש זה מתבטא במדינות הדמוקרטיות בבתי-הנבחרים ובחופש-העיתונות. אנגליה, כך טוענים האנגלים, היא אחת האומות הדמוקרטיות עתיקות-היומין מבין העמים המנהלים חיים דמוקרטיים. חופש ההבעה בארץ זו מתגלה בפרלמנט ובעיתונות. אף-על-פי-כן, הכרחי כי לחופש ההבעה במדינות הדמוקרטיות תהיה מטרה מכובדת [או טהורה] להגשמה. המטרה היא, כך מתיימרים מגיני הדמוקרטיה, להפיץ את רעיון השוויון ולחזק את השלום בין העמים. על הערבי לעקוב אחר הוויכוחים המתגלעים בפרלמנט הבריטי סביב בעיית פלשתין ואחר הכתוב בעיתונות הבריטית סביב בעיה זו, כדי להאמין יחד אתנו בפשיטת-הרגל של הדמוקרטיה [ולראות] כיצד זיאת נהפכה למכשיר להפצת רעיון ההפליה [או ההעדפה] ולפגיעה בשלום [וטיפוח] סכסוכים בין העמים'.

לאחר-מכן ציטט פלשתין מתוך הוויכוח שהתקיים בפרלמנט הבריטי על בעיית ארץ-ישראל וכן מתוך העיתון *Times*, אשר העלה לדעת המצטט 'הצעה חדשה לפתרון בעיית פלשתין המתמצית בהגירת כל הערבים ... ובהפיכת הארץ ליהודית לגמרי לטובת השטן ואינטרס ההגנה על תחבורת האימפריה ...'. כסיכום קבע העיתון: 'איננו רואים בכל התגלותו של חופש ההבעה באנגליה הדמוקרטית כפי שהוא מתבטא בפרלמנט ובעיתונות אלא מכשיר קלוקל, ולא רק לבעיית פלשתין אלא גם לכל בעיה שחברי הפרלמנט והעיתונות דנים בה. איננו חושבים שהקורא איננו יודע מה אחריות הפרלמנט והעיתונות האנגלית להערכת האווירה הבינלאומית באירופה ובאסיה, בשל ההפליה [או ההעדפה] שחברי הפרלמנט מגלים והעיתונות הבריטית שואבת ממנה השראה'.⁵⁰

בהאשמות אלו הייתה נטייה עקיפה אך ברורה לעבר הדיקטטורות תוך חתירה תחת תעמולת הדמוקרטיות נגד שלילת חופש-ההבעה במדינות הציר. ביקורת 'תמימה' זו הייתה למעשה הסתת הציבור נגד אנגליה ולטובת גרמניה ואיטליה. אותם הימים פלשתין לא היה יכול כמובן לצאת בתעמולה ישירה לטובת גרמניה ואיטליה. לכן הוא עשה זאת בעקיפין, באמצעות ביקורת קונסטרוקטיבית

49. 14.9.38, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'פלשתין ברוב נאומי המדינאים ... האין זו הוכחה להרעת המצב וההדרדרות?'

50. 3.8.38, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'חופש ההבעה ... היכן הם שומרי הדמוקרטיה?'. יש להדגיש כי לא בדקתי את מידת הדיוק בציטוטים של פלשתין מתוך העיתונות הבריטית או מדברי מנהיגים בריטים בפרלמנט הבריטי, שכן הנחתי שהדבר איננו חשוב במיוחד לדיוננו, אם-כי תוצאות בדיקה שכזאת עשויות להיות מעניינות לכשעצמן.

כביכול על מדיניותה של אנגליה בשאלת ארץ־ישראל ובמיוחד השתמש בנקודה שהייתה במרכז תעמולתו של המערב נגד הדקטטורות.

ינואר-ספטמבר 1939. בארץ־ישראל הייתה זו תקופה עשירה באירועים אשר השפיעו על עמדת העיתון כלפי שני המחנות שהתייצבו זה מול זה באירופה. ערביי ארץ־ישראל היו מלאי אכזבה ותסכול מהתפוררות המרד. באוקטובר 1938 החליטו הבריטים לדכא את המרד בכוח; בפברואר 1939 התכנסו שתי ועידות בלונדון, האחת בריטית-ערבית והשנייה בריטית-יהודית; פעילותם המדינית של הבריטים בארץ אף היא הגיעה לשיא חדש עם פְּרֶסוּמו של הספר־הלבן במאי 1939. בהצטרפותם חוללו כל אלה אכזבה גדולה מבריטניה ונגדה הופנו כל חציהם של הפלשתינים. אין פלא שניכרה בתקופה זו התגברות בביטויי האהדה לגרמניה הנאצית, שהגבירה את תעמולתה כלפי העולם הערבי ופיתחה את קשריה עם גורמים פוליטיים שונים בעולם הערבי. לאהדה הגוברת כלפי גרמניה תרמו החרפת היחסים בין המערב למדינות הציר ומהלכיו של היטלר באירופה. לעמדת המעצמות בשאלת ארץ־ישראל וכלל הבעיות הערביות הייתה אפוא חשיבות רבה יותר מבעבר.

ביטוי ראשון לשינוי שחל אז בעמדת העיתון היה הנוהג להבליט את עמדתן האוהדת של גרמניה ואיטליה כלפי העניין הפלשתיני-ערבי וכן להבליט את פעולותיה של גרמניה נגד היהודים, לעומת התנכרותה של בריטניה לערבים. איננו מכחישים כי המדינות הדיקטטוריות משתלטות על המדינות החלשות וגרמניה בולעת מדינה אחר מדינה ומחסלת את ישותן המדינית; אולם איננו מבינים מדוע המדינות הדמוקרטיות מתקוממות כאשר גרמניה מתקיפה מישהו באירופה, ואילו שום רגש אינו מתקומם אצלן כאשר המותקף שזכותו נשלל ממנו הוא עם מזרחי בפלשתיין, בהודו, בסוריה ובמדינות אחרות...? העיתון הוסיף: 'מְנַסּוֹנָנו הארוך בתרבות האנגלית אנו יודעים שהיא הדבר הנישא ביותר שיצר המוח האנושי בכהירות השפה, בפשטות הסגנון ונכונות הביטוי ובקלות ההבנה; אך מדוע המדיניות הבריטית דבקה בגרוע ביותר ממה שיצר המוח האנושי, בחלקלקות הסגנון, בביטוי קלוקל, בכוונות רעות ובסיבוך ההבנה?'⁵¹

במאמר אחר (מרס 1939) ניסה עורך העיתון להצדיק את ההתפשטות הגרמנית באירופה ולתלות האשם ב'מדיניות ההתפשטות' האירופית באסיה, באפריקה ובאוסטרליה: 'ידוע כי האימפריאליזם האירופי פָּרוּשו הרחבת השפעתן של מדינות אירופה על רכוש האחרים באסיה, באפריקה ובאוסטרליה, אולם בראות הגרמנים כי נבלע כל הרכוש ביבשות אלו, הפנו את שאיפותיהם לעבר אירופה עצמה. גרמניה החלה להקים אימפריה אימפריאליסטית רחבה בלב אירופה, סיפחה אליה עד היום את אוסטריה, את הסודטים, מחר תחפש את סלובקיה ומחרתיים את אוקראינה ובעתיד את כל מרכז אירופה ומזרחה'. הוא המשיך וכתב כי 'יתכן שהסיבה לשתיקת האנגלים והצרפתים על אובדן אוסטריה והסודטים נעוצה בכך שגרמניה נוגסת מרכושם של אחרים באירופה, וזה מסיח את דעתם של הגרמנים מבקשת מושבותיהם

51. 4.4.39, מתוך מאמר ראשי שנכתב בתגובה למאמר אשר פורסם בעיתון בריטי, כדברי פלשתיין, תחת הכותרת 'עצמאות פלשתיין' ודן במסמכים שפרסם משרד החוץ הבריטי מתקופת מלחמת-העולם הראשונה, וביניהם אגרות מקמהון.

הנמצאות בחלקן כבעלות האנגלים ובחלקן בידי הצרפתים. לאנגלים ולצרפתים לא אכפת מה גרמניה עושה במרכז-אירופה ובמזרחה, כל עוד אין הדבר נעשה על חשבון משהו שהם טוענים לבעלותם עליו...⁵²

ביטוי מאלף לשינוי העמדה לטובת גרמניה אפשר לראות במאמר הראשי שהתפרסם ב־12 באפריל 1939. כותרת המאמר, אשר הודפסה באותיות גדולות, הצביעה על המהפך: 'שינוי מחשבתי מפחיד בדעת-הקהל הערבית נגד הדמוקרטיה: שפרו את מדיניותכם כלפי פלשתיין כי היא מקור המחלה'. במאמר הזה ניסה עורך פלשתיין לסתור את הנאמר לדעתו בעיתונות הבריטית: 'במסגרת התקופתה [של העיתונות הבריטית] על המדינות הדיקטטוריות היא ציטטה דברי חברים במשלחות הערביות לוועידת השולחן העגול בלונדון שהביעו את אהדתם למשטרים הדמוקרטיים ובכך [ביקשה] להוכיח כי המדינות הערביות נוטות יותר לחזית הדמוקרטית מאשר לדיקטטורית'. העורך הדגיש כי 'נוצר מהפך במחשבה הערבית', והוסיף כי 'איננו מכחישים [את העובדה] שהמשלחות הערביות הביעו בלונדון את עמדתן כלפי המשטרים הדמוקרטיים, אולם האהדה למשטרים דמוקרטיים באמת היא דבר אחד, וניצול אהדת אמת זו למטרות אימפריאליסטיות היא דבר אחר'. אחרי־כן עבר העורך להשוות 'בין גל המחאה אשר הקיף את המזרח הערבי כולו ובמיוחד את פלשתיין ביום פלישתם של האיטלקים לחבש ובין אדישות המזרח, לרבות פלשתיין, כלפי הפלישה הנוכחית לאלבניה. הסיבה לכך היא התמרמרות הערבים על גישתה של החזית הדמוקרטית [לבעיות פלשתיין] בשלוש השנים האחרונות, שהפכה אותה [את החזית הדמוקרטית] בעיניהם לדומה לחלוטין לחזית הדיקטטורית. שתי החזיתות אימפריאליסטיות ושתיהן פוגעות בזכויות החלשים ומזלזלות בהבטחות...'

ברור שאופן ההשוואה הזה פוגע באנגליה. טבעי היה כי המהפך בדעת-הקהל הערבית, שהעורך הודה בו, יִקָּף לחובת העמדה האנגלית בשאלת ארץ-ישראל: 'ברצוני לטעון קודם־כל כי הדמוקרטיה שדגלו בה מדינות מערביות אחדות פגעה בחלק ממדינות ערב. פגיעות אלו המאייסו על הערבים את הדמוקרטיה. יש להסב את תשומת-לכם של האנגלים לכך כי פלשתיין לכדה, ולא שום גורם אחר, היא שהייתה המקור למהפך הרעיוני המפחיד בדעת-הקהל הערבית נגד הדמוקרטיה. לולא פלשתיין, לולא המדיניות בפלשתיין, לא היו אנגליה או החזית הדמוקרטית נתקלות במהפך המפחיד במחשבה הערבית'.⁵³

יומיים אחרי פרסומו של המאמר הזה, ניסה העיתון לרַפֵּךְ את נימתו החרिפה בכותבו: 'אמרנו בעבר, נחזור ונאמר עתה, כי אין מה שירַע ליחסים בין הערבים כולם ובין אנגליה זולת בעיית פלשתיין. בעיה זו היא עתה נושא לשיחות שהחלו בלונדון והסתיימו בקהיר. הערבים הוכיחו את טיב כוונותיהם, את ההתאמה בין עקרונותיהם לעקרונות החזית הדמוקרטית ואת עמידתם על שיתוף-פעולה נגד כל פלישה או התקפה של הגוש הדיקטטורי שתאיים על אינטרס הערבים או אינטרס

52. 15.3.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'הוי אתם, אל תתחרו בשלטון על העמים, העולם נמצא בתקופת הזוהר והחופש ולא בתקופת האימפריאליזם'.

53. 12.4.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'שינוי מחשבתי מפחיד בדעת-הקהל הערבית נגד הדמוקרטיה: שפרו את מדיניותכם כלפי פלשתיין'.

אנגליה וצרפת. לא נותר עתה לאנגליה ולצרפת אלא לצעוד את הצעד האחרון לפתרון הבעייה של פלשתיין וסוריה מתוך הכרה בידידות הערבית והידוק היחסים בינן לבין הערבים.⁵⁴ גם במאמר הזה מותנה שיפור היחסים עם הדמוקרטיה בפתרון בעיית פלשתיין לפי העמדה הערבית. השתמע בו גם איום במהפך חריף יותר בעמדת הערבים, אם השיחות לא יסתיימו לשביעות רצונם.

במקביל, כדי לא לשרוף כליל את הגשרים עם האנגלים, ניסה העורך 'לאון' מאמרים חריפים אלו במאמרים ראשיים שמתחו ביקורת גם על המדינות הדיקטטוריות, אם כי לא בנושאים שהיו קשורים ישירות לערבים אלא בנושאים שהיו קשורים לאירופה ולמתיחות בזירה הבינלאומית. עקב אופיה של הביקורת הזאת, השפעתה על דעת-הקהל הפלשתינית הייתה מועטה בלבד. הפלשתינים התעניינו אך מעט בנעשה באירופה ועיקר מעייניהם הופנה למתרחש בארץ-ישראל ולמאבק נגד היישוב היהודי ונגד בריטניה. 'איזון' זה לא פגע אפוא בתדמית החיובית של מדינות הציר, אשר גאתה בדעת-הקהל הערבית באותה תקופה. יתר-על-כן, בפךסום המידע השוטף על המתרחש באירופה בלטה, כפי שנראה בהמשך, הנטייה הברורה והחדה עוד יותר לצדה של גרמניה.

במאמר ראשי (אפריל 1939) שסיכם את 'המצב מאז מלחמת-העולם הראשונה', סקר העורך של פלשתיין את עמדת בריטניה וצרפת וכן את מהלכי גרמניה ואיטליה באירופה. הוא סיים את המאמר בניסיון לנקוט עמדה נייטרלית בין המעצמות: 'אתה רואה שהמצב הבינלאומי באירופה הגיע לדרגה מסוכנת של סיבוך וסכנה, ואין מה שיציל את העולם מהחמתו של סיבוך זה המוביל לעימות, מלבד הכוונות הטובות, האמון ההדדי בין המעצמות וההבנה לפני ההתפוצצות. ברם האפשרות הסבירה היא שהמדינות לא תגענה לאמון הדדי ולא להבנה הדדית.'⁵⁵ נימה פסימית זו ליוותה את פלשתיין מראשית 1939 עד פרוץ המלחמה כל אימת שניסה לנתח את המצב בזירה הבינלאומית בצורה אובייקטיבית.

אופני הדיווח השוטף

בכל הקשור למסירת המידע על המתרחש באירופה ועל היחסים בין שני המחנות בלט תהליך התגברות מתמדת ועקבית באהדה לארצות הציר. נטייה זו הייתה אופיינית אפילו למסירת ידיעות שהיו חסרות-ערך מבחינת הקורא המקומי הממוצע, אשר התעניין בעיקר במתרחש סביבו. פלשתיין דווקא יחס להן חשיבות כל עוד הן היו קשורות לארצות הציר. את מסירת המידע השוטף נבחן לפי טכניקת המסירה של הידיעות ולפי תוכןן של הידיעות.

טכניקת המסירה של הידיעות. התנאים המיוחדים בארץ וכן החשש מפני

54. 14.4.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'פלשתיין ואירופה: התנדנדות המדיניות בפלשתיין ובסוריה: שני הדיקטטורים שותפים במאבק מסוכן'.

55. 9.4.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'מדיניות שיווי המשקל והסיבות למתיחות בזירה הבינלאומית'.

הצנזורה ומפני עונשים שיוטלו על העיתון חייבו את עורכיו לנקוט טכניקה חומקנית בפרסום הידיעות, אשר מחד-גיסא לא תיתן עילה בידי שלטונות המנדט או הצנזורה לענוש אותו ומאידך-גיסא בכל-זאת תאפשר לעיתון לבטא את עמדותיו נגד בריטניה והמערב ולטובת מדינות הציר. שיטת פרסום זו מקשה על החוקר ומחייבת אותו לפענח אותה כדי לשחזר את עמדתו האמיתית של העיתון. הבנתה של שיטת הפרסום תסייע ללא ספק להבנת מגמותיו של העיתון בתקופה הנסקרת. אפשר לסכם כך את האמצעים שנקט פלשתיין כדי להתגבר על מכשולי הצנזורה ועל עמדת שלטונות המנדט בבואו להביע את עמדותיו דרך מסירת הידיעות:

- א. השיטה הדומיננטית המזדקרת לעין בקריאת העיתון היא ציטוט מעיתונות זרה לרבות עיתונות בריטית, צרפתית, גרמנית ואיטלקית. ברוב המקרים נהג העיתון לצטט עיתונות בריטית. הוא הרבה לצטט ממנה ידיעות, פרשנויות ומאמרים שכללו ביקורת על הממשל הבריטי ועל מדיניותו ובמיוחד מאמרי אהדה למדינות הציר ומאמרים שהפגינו נטיות לפייסנות כלפיהן. במסגרת זו פרסם העיתון פרשנויות וידיעות מתוך עיתונות גרמנית או איטלקית אשר מתחו ביקורת על המערב או נטו לעמדת הערבים.⁵⁶
- ב. פלשתיין הסתפק בציון הערים לונדון, רומא, פריס או ברלין כמקור לידיעותיו ונמנע מציון סוכנות הידיעות ששיגרה אותן. בידיעות 'רגישות' צוינה פעמים רבות העיר לונדון כמקור. ברור שציון שכזה יועד להכשרת הידיעה בעיני הצנזורה, ביחוד כאשר הידיעה מסתמכת על ציטוט מעיתון בריטי.⁵⁷
- ג. תופעה מעניינת שנתקלתי בה רבות בעיתון: ידיעה מסוימת, שלונדון מצוינת כמקורה, מתחילה אומנם במסירת פרטים הקשורים לכותרת הראשית, אך לאחר-מכן העיתון עובר לידיעות אחרות תחת כותרות-משנה שאינן קשורות לכותרת הראשית ובכל-זאת ממשיך להתבסס על אותו מקור ידיעה, העיר לונדון. כך נוצר רושם כאילו לונדון היא המקור גם להמשך הידיעה. העיתון נהג כך גם לגבי מקורות אחרים.
- ד. אמצעי נוסף היה פרסום תצלומים שהופצו באמצעות סוכנויות הידיעות ופורסמו בעיתוני העולם. גם כאן השתקפה נטייתו של פלשתיין לעבר הציר – פורסמו הרבה יותר תצלומים על המתרחש באיטליה וגרמניה, לרבות תצלומי

56. לדוגמה, ציטוט מאמר מתוך העיתון *Manchester Guardian*, 8.3.39, תחת הכותרת 'עמדת היטלר כלפי מדיניות איטליה וכלפי צרפת'. העיתון המשיך בכותרת-משנה: 'היטלר איננו מקבל ביקורת'.

57. ראה ג'יון העיתון מ-6.4.39. בקובץ ידיעות החוץ בעמוד 4 צוינה לונדון כמקור ואילו הכותרות קשורות לארועים שלא התרחשו באנגליה. לדוגמה: 'היטלר נח לפני יום הולדתו: מדיניות איטליה וכוונותיה כלפי אלבניה; עיתונות גרמניה, איטליה והצהרת צ'מברליין: גרמניה לא תחכה עד שיושלם הכיתור סביבה'. התוצאה היא שכל העמוד מוסר למעשה ידיעות על גרמניה, לרבות תגובות של עיתונות גרמנית, ואילו לונדון היא המקור היחיד שצוין לידיעות.

היטלר והצמרת הגרמנית, ופחות תצלומים על המתרחש בארצות דמוקרטיות.⁵⁸ ה. בחירת הכותרות לידיעות היא כידוע אחת מהשיטות החשובות של כל עיתון לשם הבלטת ידיעות מסוימות או למסירת האוריינטציה של העיתון לגבי ארוע מסוים. ואומנם, פלשתין הפעיל היטב את השיטה הזאת, לרעת הדמוקרטיה כמובן ולטובת מדינות הציר. עוד נציין כי יש משמעות רבה למיון הידיעות ולהחלטה אם לפרסמן בעמוד ראשון או בעמודים פנימיים. גם כאן השתקפה אוריינטציה ברורה לצד מדינות הציר.

תוכן הידיעות על גרמניה ואיטליה. בשנת 1938 ובעיקר במחצית הראשונה שלה אפשר להבחין בנטייה פרו-איטלקית ברורה במסירת הידיעות. יחסית פורסמו אז הרבה פחות ידיעות על גרמניה. בגליונות התקופה הראשונה שבדקתי (ינואר-אפריל 1938) נמסרו ידיעות מפורטות על פעילותו האישית של מוסוליני, הרבה מעבר למצופה מעיתון יפואי המיועד לקהל קוראים בארץ-ישראל.⁵⁹ מוסוליני הוצג ככל תחומי פעילותו במגמה ליצור דמות חיובית ועמית. גם ניתן פרסום נרחב לידיעות שוטפות על הנעשה באיטליה, אפילו ידיעות שאין להן כל חשיבות לגבי הקורא הערבי בארץ. כך אפשר למצוא, למשל, ידיעה על המועד לכינוס 'המועצה הפשיסטית העליונה' תחת כותרת גדולה.⁶⁰ נוצר הרושם כי עורכיו של עמוד החדשות של פלשתין העתיקו בצורה מלאה כמעט את ביולטין החדשות של משרד התעמולה האיטלקי או של סוכנות הידיעות האיטלקית, שהופץ באמצעות הקונסוליה האיטלקית בארץ.

עמדת איטליה בשאלת ארץ-ישראל הוצגה כאוהדת לעמדת הערבים. תחת כותרת גדולה מסר העיתון (10 בפברואר 1938) כי 'איטליה איננה מסכימה לכינון מדינה יהודית בפלשתין ומכירה רק בעם הערבי כבעל הזכות; עצמאות הערבים צריכה להיות אמיתית'. במקביל פורסמה באותו גיליון ידיעה מרומא על 'סימנים לרדיפת היהודים באיטליה'.⁶¹ ללמדך עד כמה איטליה של מוסוליני

58. דוגמה טובה לכך אפשר לראות בעמוד תצלומים שפורסמו בגליון 14.5.39. בעמוד פורסמו 13 תצלומים: שני תצלומים של היטלר ותצלומים על רמטכ"ל הצבא הגרמני בצד הרמטכ"ל האיטלקי, תעשיית מכוניות בגרמניה, תותחים במצעד הצבא הגרמני בברלין, מיטה חדשה תוצרת גרמניה, מצעד נוער נאצי בדנציג, ראש-משלת הונגריה מבקר בגרמניה, דיקטטורה בבוליביה. לעומת זאת 'איזנו' את העמוד שלושה תצלומים ממדינות המערב, שהיו נטולי משמעות פוליטית: על אוניית נוסעים בריטית, על תערוכה בניו-יורק ועל צעירים בריטים מתגייסים.

59. לדוגמה, פרטים על פעילות הספורט שלו: 'מוסוליני מחליק על השלג; בהגיעו למקום הגלישה קיבלו אותו ההמונים בתשואות' (12.1.38); או 'מוסוליני טס באוויר: מוסוליני טס משדה-התעופה רומא והוא עצמו הטיס את המטוס. למען התרגול באוויר הוא ביצע תרגילים נועזים ונחת רק כעבור שעתים' (18.1.38).

60. כגון 'דו"ח רשמי על מספר חברי המיליציה באיטליה' או 'המועצה הפשיסטית נקראת לכינוס בשעה ...' (5.2.38). דוגמה נוספת: 'מכון איטלקי לחינוך תעשייתי של הנוער: ... מוסוליני קיבל את מנהל המכון הישן וביקשו להסכים להקים מכון גדול בנפול' (6.2.38).

61. 10.2.38, עמ' 1.

מצדדת בערכים ומתנגדת ליהודים. העיתון המשיך לפרסם ידיעות ודיווחים מרומא על מצבם של יהודי איטליה. הנושא הזה נדון באחד ממאמריו הראשיים (אוגוסט 1938). תחת הכותרת 'השפעתם המדומה [של הציונים]', תבוסותיהם החוזרות ונשנות' כתב העורך בין היתר על מצב היהודים באיטליה והצדיק את המדיניות האנטי-יהודית של הפשיסטים:

היהודים חיו באיטליה בצורה טובה ביותר. למרות ההתקרבות והזהות בין הפשיזם והנאציזם, היהודים המשיכו לחיות במצב טוב, אולם היהדות העולמית לא היתה מרוצה מהקשר בין רומא לברלין, ולכן החלה לנצל את השפעתה הכספית כדי ללחוץ על איטליה ולמנוע ממנה הלוואות שהיא שאפה להשיג, וזה דחף את האיטלקים לנקוט צעדים גזעניים, למרות עברם הטוב. מוזר שהיהודים מעוררים נגדם את התנועות הגזעניות האלה בגלל התנהגותם.⁶²

בסוגיה זו הרחיק העיתון לכת ומסר למחרת ידיעות מרומא תחת הכותרת 'הלחמו בחיידקים וביהודי הנווד כסכנה לעולם: התגברות התנועה הגזענית בעיתונות באיטליה; מסע העיתונות האיטלקית נגד היהודים'.⁶³

באשר לגרמניה, כמחצית הראשונה של 1938 הודגשו בעיקר יחסיה עם מדינות המערב ופעולות המשטר הנאצי נגד יהודי גרמניה. פלשתין הטעים בתקופה זו את 'שאיפתה של גרמניה לשלום ורצונה של ממשלת הרייך להביא אושר לעמה' והעריך כי היא 'מוכנה לשתוף-פעולה עם כל המדינות להגשמת השלום האמיתי'.⁶⁴ מהלכיה של גרמניה באירופה פורסמו בהרחבה ובכותרות גדולות: 'היטלר מרכז כוחות ומאיים על אוסטריה אם לא תכנע לדרישותיו; אוסטריה נכנעת לדרישותיו'.⁶⁵ ידיעות אלו תפשו מקום נכבד בעמוד הראשון, ובכך חרג העיתון ממנהגו באותה התקופה לגבי ידיעות עולמיות. העמוד הראשון הוקדש אז בדרך-כלל לידיעות על המתרחש בארץ ועל מה שיש לו זיקה לבעיה הפלשתינית.

בדומה לדיווח על איטליה, גם בדיווח על גרמניה הובלט יחסה החיובי לעולם הערבי וכן יחסו החיובי של היטלר עצמו.⁶⁶ עם-זאת, בראשית 1938 פורסמו מעט ידיעות בנושא זה בהשוואה לדיווח על עמדת איטליה ומוסוליני.

גם ידיעות פנים-גרמניות ניתנו בהבלטה יחסית, ביחוד ארועים משמעותיים שהיו קשורים לשלטון הגרמני או לצמרת הגרמנית.⁶⁷ פורסמו יותר תצלומים של היטלר

62. 19.8.38, עמ' 1.

63. 20.8.38, עמ' 8.

64. 12.1.38, עמ' 4, מתוך הצהרה של היטלר.

65. 17.2.38, עמ' 1. אפשר לטעון ובצדק כי כל עיתון המכבד את עצמו היה נותן לידיעות אלו מקום נכבד; אולם בהתחשב במגמות העיתון ובארועים שהתחוללו בארץ באותה תקופה, יש משמעות לכך שהידיעות ניתנו בעמוד הראשון וידיעות לא פחות חשובות על המערב לא זכו ל'כבוד' שכזה.

66. לדוגמה: 'מתנת מנהיג גרמניה היטלר להוד-מלכותו המלך פארוק - מכונת מרצדס מהחזקות שבמכונות העולם' (30.1.38), בעמוד ראשון עם תצלום גדול של המכונת.

67. ב-8.2.38, עמ' 2, נמסר בהבלטה: 'הפיהרר מקבל את ענייני ההגנה והפיקוד על הצבא; עוצמת הציר רומא-ברלין; תגובות בעולם לשינויים בגרמניה'.

ופחות תצלומים של אישים מהמערכ. ⁶⁸ העיתון נהג להתריע בעוד מועד לקראת 'נאום חשוב שהיטלר עומד לשאת עם הצהרות חשובות מאוד על מדיניות החוץ הגרמנית'. ⁶⁹ הוא לא נהג כך לגבי נאומיו של צ'מברליין. יודגש כי לא הידיעות עצמן חשובות כאן, אלא הפרופורציה במסירתן והדגשת הידיעות מגרמניה לעומת ידיעות דומות מהמערב, שהיו מעטות מאוד.

אומנם אי-אפשר להתעלם מהעובדה שהעיתון ציטט מעיתונות מערבית מאמרים שמתחו ביקורת על המשטרים בגרמניה ואיטליה; אולם הדבר נעשה בעיקר בראשית 1938 ובמנות קטנות, לשם איזון כלשהו. כך, לדוגמה, ציטוט מאמר מעיתון אנגלי שיצא נגד הפשיזם, קרא 'להתנגד למשטר המפיח בעם רוח לחימה' ושאל 'כיצד אפשר למנוע מלחמה באמצעות ויתורים לדיקטטורים פשיסטים?' ⁷⁰ מובן שהצד האנטי-יהודי והאנטישמי של גרמניה תפס אף הוא מקום נכבד. הובלטו פעולותיו של המשטר הנאצי נגד היהודים והשתמעה בדיווחים אהדה רבה למשטר הזה, בחזקת כל הפוגע ביהודים מניה וביה מצדד בערבים. ⁷¹

בראשית 1939 חל מפנה בעמדת העיתון. עם החרפת המצב באירופה והתגברות האהדה הערבית לגרמניה אפשר להבחין בהדגשה רבה יותר של ידיעות על גרמניה ובמיוחד על היטלר לעומת הידיעות על איטליה ועל מוסוליני. ראשיתה של נטיית הכף אל עבר גרמניה, הסתמנה כבר בסוף 1938. ניכר אז פרוט-יתר למעשיו של היטלר שהוצג באור חיובי, בדומה לפרוט מעשיו והצגתו של מוסוליני בראשית 1938. ⁷² העיתון הבהיר כי המפתח לארועים באירופה נתון למעשה בידי היטלר. היו גילויים אחדים למפנה הזה בחודשים הראשונים של 1939. החלו להתפרסם ביוגרפיות נרחבות לא רק על היטלר אלא גם על שאר אנשי הצמרת הגרמנית, כגון ביוגרפיה על גבלס, 'ילדותו וצמיחתו וכשרונו המופלא', ⁷³ ביוגרפיה על גרינג, 'כיצד יצר את הכוח האווירי של גרמניה', תוך ניתוח 'אישיותו, מנהיגותו וכשרונותיו' ותאורו כ'ישו הנאצי'. ⁷⁴ אחד משני המאמרים שהתפרסמו במאי 1939

68. לדוגמה, תצלום בגודל של גלויה פורסם ב-20.2.38 והראה את היטלר משוחח עם קציניו.

69. 20.2.38.

70. 4.1.38.

71. ב-7.1.38, עמ' 4: 'המפלגה הנאצית איננה מעודדת הגירה; רדיפת היהודים בגרמניה; טיהור של כל המוסדות הכלכליים הגרמניים מגורמים יהודיים'; ב-10.1.38, עמ' 4, 'העיתונות הגרמנית יוצאת נגד אנגליה בשל הגנתה על יהדות רומניה'; ב-6.8.38, עמ' 4, 'הממשלה הגרמנית והרופאים היהודים'.

72. ב-10.8.38 פרסם העיתון מאמר ארוך ומפורט על היטלר והציג אותו באור חיובי, שכלל פרטים ביוגרפיים, השוואה בינו לבין הסולטן עבד אל-חמיד בתחום השמירה האישית וציון 'בריאותו הטובה' ועוד תשבחות.

73. שם, גליון 2.3.39 מצטט אומנם מאמר מעיתון לונדוני, המציג בשני טורי עיתון ארוכים את 'חוכמתו' והיותו 'המוח הנאמן של היטלר, פילוסוף צעיר ומבריק'.

74. 16.3.39, לרבות שבחים נוספים לאישיותו ותאור קרבתו להיטלר. במאמר קודם ב-3.3.39 צוטט נאמו על פני שני טורים וצוין כי 'גרינג מחק את המלה פחד מהמילון הגרמני'.

על היטלר השווה אותו לנפוליון.⁷⁵

באורח דומה להתייחסותו למוסוליני בראשית 1938 פרסם פלשתין (מרס, אפריל ומאי 1939) בהרחבה ידיעות על מעשיו של היטלר ועל דמותו והשפעתו. ידיעות אלו היו עיקרו של העמוד לחדשות-חוץ בעיתון ואף אפשר לומר שהן היו מרכזיות יותר מהידיעות על מוסוליני בראשית 1938. אומנם התאורים היו עובדתיים, אך הכותרות שניתנו להם היו חיוביות בנימתן או גייטרליות-כביכול ומושכות תשומת-לב.⁷⁶ במסגרת הצגת עמדתה החיובית של גרמניה כלפי העניין הערבי הודגש גם האלמנט האיסלאמי-דתי בצורה מוגזמת למדי, כדי להבליט את אהדתו של היטלר לאיסלאם ולעולם המוסלמי. 'היטלר מעוניין אף הוא ללכת בעקבות מוסוליני ולקבל את התואר של מגן המוסלמים'.⁷⁷ בצורה אופיינית הודגשה התייחסותו של היטלר לבעיה הפלשתינית בנאומו מ-1 באפריל 1939. הצהרתו בנאום זה צוטטה תחת הכותרת 'אנו מאמינים בעצמנו מאחר שאנו חזקים; חלקם של פלשתין והערבים בנאום הפיהרר; לא נתערב בעניינם של אחרים ואיננו רוצים שיתערבו בענייננו; מעולם לא שאלנו את האנגלים על ענייני פלשתין ועל הקורה בה ומה רוצים מתושביה הערבים'.⁷⁸

התפנית לאוריינטציה פרו-גרמנית התבטאה בדיווח נרחב יותר על גרמניה ובהדגשת העמדה התוקפנית, הנוקשה ו'הנועזת' של גרמניה באירופה. באמצעות

75. האחד (3.5.39) הוא ציטוט מתוך 'מאמר מזהיר של סופר אמריקני על הפיהרר'. השני (5.5.39) הוא תרגום מאמר מתוך עיתון אמריקני, שכלל ביוגרפיה נוספת עליו, על מנהגיו, על אופיו ועל חייו, ארבעה טורי עמוד גדול בעיתון שכיסו שלושה-רבעים מן העמוד, עם ציטוט ממיין קמפף: 'האש הטמונה בהיטלר; עמדתו המזהירה במשבר צ'כיה'.

76. לדוגמה, כותרת גדולה בגליון 16.3.39: 'הקנצלר היטלר משנה את מפת אירופה במפתיע'. או בגליון 6.4.39 הופיעה הכותרת 'קפיצת היטלר הבאה; מנוחת היטלר לפני יום הולדתו'. בגליון 25.4.39: 'מאמצי היטלר כהכנה לנאומו הצפוי', וב-28.4.39: 'מה אומר היטלר בנאומו היום?'. העיתון הגדיל לעשות בגליון מ-29.4.39 ופרסם בעמוד הראשון ולרוחבו כותרת באותיות גדולות מאוד מעל תצלום גדול של היטלר: 'נוסח הנאום ההיסטורי של המנהיג היטלר, וכותרות-המשנה היו 'הקנצלר מבטל את ההסכם הימי עם אנגליה ואת ההסכם לאי-התקפה עם פולין: היטלר אומר "בניתי בשלום מה שאחרים הרסו בכוח"'. בגליון מ-16.5.39 פרסם העיתון את הכותרת 'היטלר הסופר עוסק עתה בכתיבת ספרים: ... מיין קמפף נמכר ב-20 מיליון עותקים'. ב-26.8.39 יצא העיתון בעמוד ראשון בכותרת גדולה: 'היטלר מגלה את הצעותיו לאחר תקופה ארוכה של המתנה'.

77. ב-4.4.39, עמ' 2, תחת הכותרת 'תחרות בין הדיקטטורים על התואר מגן המוסלמים', כתב העיתון כי '25 אלף נאצים קיבלו את הדת המוסלמית; השלטונות מתכוונים לשגרם כנציגי גרמניה ושליחיה לארצות האסלאמיות: היטלר גם הוא מעוניין ללכת בעקבות מוסוליני ולקבל תואר מגן המוסלמים; היטלר בנה מסגד בברלין'. ברורה ההגזמה בידיעה הזאת, אולם בעצם פרסומה לצד מאמר ראשי, שכלל אלמנטים חיוביים כלפי גרמניה לעומת אלמנטים שליליים כלפי המערב, הקורא הערבי הגיע לאבחנה ברורה בין עמדת שני המחנות.

78. 2.4.39.

הדגשתו של דימוי הכוח של המשטר הנאצי השתמע דימוי של חולשה ורפיון במחנה המערבי. לדוגמה: 'השלום והמלחמה תלויים ברמז או במלה אחת מפיו של היטלר'.⁷⁹ עם זאת העיתון לא התעלם לגמרי מהמתרחש באיטליה או מפעילותה המדינית באירופה. אסתפק כאן בדוגמה אחת אופיינית. ב־28 במרס 1939 מסר העיתון תאור ציורי ומפורט ביותר על מהלך נאום שמוסוליני נשא באחת הכיכרות של רומא יום קודם־לכן. נוסח נאומו של מוסוליני תפס כמעט עמוד שלם של העיתון. התאור מעורר את הרושם כי העיתון חזר מלה במלה על דברי הקריין של רדיו רומא בטקס קבלת־הפנים למוסוליני וכפי שהם נמסרו ברדיו פרי בערבית או באמצעות סוכנות הידיעות האיטלקית. העיתון פָּרְסַם פְּרִט־פְּרִטִים על שעת הגעתו של מוסוליני, על הסמאות שהונפו ועל עוצמת התשואות שקידמו את פניו.⁸⁰

הידיעות על המערב. המאורעות עצמם והלקי־הרוח האנטי־מערביים והאנטי־בריטיים בפרט שרווחו בציבור הפלשתיני השפיעו כמובן גם על הידיעות שפורסמו על המערב. כללית אפשר לומר כי הן היו הפוכות בתוכנן ובמגמתן מן הידיעות שפורסמו על מדינות הציר. במסירת הידיעות השוטפות נעלם אותו 'איזון' שניסה פלשתיין להציג לפעמים במאמריו הראשיים. כן נעלמו כליל מאמרי 'האדהה' למערב, אשר גם קודם־לכן הם היו מועטים מאוד. אף־על־פי־כן, מחמת עינה הפקוחה של הצנזורה נזהר עורך העיתון עד מאוד ונמנע מהפיכתו לביטאון תעמולתי למען מדינות הציר.

בראשית 1938 הרבה העיתון לצטט, בעיקר מהעיתונות הבריטית, מאמרים או פרשנויות שקראו להבנה עם גרמניה. הידיעות נטו לצדד בקוראים לוותר לגרמניה⁸¹ והובלטו דברי אישים בריטיים רשמיים שנקטו קו זה. לדוגמה, ב־17 בינואר 1938 צוטט שר ההגנה הבריטי שאמר כי הוא 'מוכן לקבל מה שנאמר בהודעת

79. 23.8.39. משפט זה פורסם בכותרת ראשית גדולה בעמוד ראשון; להלן כותרות נוספות המדגימות גישה זו: 6.3.39, 'מסע גִּבְלָס נגד המדינות הדמוקרטיות: מאשים אותן בהשתתפות בהריסת ספרד'. 14.3.39, 'יום הגיבורים: גרמניה חוגגת אותו בנוכחות המנהיג היטלר'. 1.4.39, באותיות גדולות: 'גרמניה הארץ התעשייתית הגדולה ביותר בעולם'. 27.3.39, 'אם תפרוץ מלחמה, למי הניצחון, לדמוקרטיה או לציר: ... לאן תופנה המכה הבאה של היטלר'. 1.6.39, 'במלחמה הגדולה הבאה – האם הניצחון יהיה להיטלר ומוסוליני על בריטניה וצרפת'.

80. לדוגמה: 'העולם המתין בסבלנות רבה לדברי הדוֹצָה כדי לדעת מה תהיה דרכה של איטליה בהתגלותה על הבמה לאחר קפיצת גרמניה הגיבורה. לדברי מוסוליני חשיבות רבה להבנת דרכן של הדיקטטורות. הרכבות המשיכו לנוע כל הלילה כדי להוביל לבירה את אלפי החברים ביחידות החולצות השחורות והם התקבלו במרכזים הפשיסטיים בתשואות הרמות ביותר ובאחוזה'.

81. ב־4.1.38, לדוגמה, הקדיש העיתון מקום נרחב למאמר פרשנות מתוך הירחון הבריטי לענייני חוץ אשר קרא 'לכניסה למשאומתן עם גרמניה כדי להנצל מהמשבר שנקלענו אליו. אנגליה כיום איננה חבר־לאומים. יש לה האמצעים להציל את המצב באירופה באמצעות ההבנה עם גרמניה'.

היטלר, על כל מגרעותיה, והוא מקווה שיהיה בסיס לכינון יחסים מאושרים ... בין בריטניה וגרמניה.⁸²

העיתון הדגיש במיוחד את המשברים הממשלתיים שהתחוללו בצרפת ובריטניה והבליט את חוסר-היציבות בממשלי הארצות האלה.⁸³ כאן מתעוררת שאלת הגבול הדק בין מסירת מידע חשוב לנקיטת עמדה. ברור שהשיפוט הוא עניין להתרשמותו של הקורא או החוקר. לי נראה כי הייתה מגמה מסוימת באופן המסירה של מידע זה. אומנם הידיעות הללו על המערב היו חשובות, אולם השוואתן לידיעות על מקרים דומים שהתרחשו בגרמניה (אם-כי הם היו מעטים מאוד) מלמדת על מגמת העיתון פלשתיין להציג את המשטרים בגרמניה ואיטליה כמשטרים יציבים וחזקים. יתר-על-כן, יש להביא בחשבון את הרקע של הקוראים הערבים, שלא היו מודעים היטב למשמעויותיו וליסודותיו של משטר דמוקרטי.

העיתון ניסה לתאר מצב של הדרדרות חמורה בביטחון הפנימי באנגליה. הוא הרבה לפרסם ידיעות על 'טרור משתולל' באנגליה ועל צעדים חריפים שננקטו כדי להתגבר עליו – 'ללא הצלחה'.⁸⁴ כן נמסר בפלשתיין על התרבות מקרי התאבדות באנגליה.⁸⁵ הוויכוחים בין האופוזיציה לממשלה בבית-הנבחרים הוצגו כבטוי לרפיון המצב הפנימי.⁸⁶ במאמר ראשי מפברואר 1939 כתב העורך: 'חברי הפרלמנט פנו להתעסקות בעניינים משניים – הלוואה לעיריית תל-אביב – כאשר האינטרסים של האימפריה נמצאים בסכנה ומשברים בינלאומיים מאיימים על השלום העולמי'.⁸⁷

לעומת הכבוד שנהג פלשתיין במנהיגי גרמניה וצרפת הוצגו מנהיגי בריטניה באור שלילי, מגוחך ואף גרוטסקי לעתים: 'צ'מברליין – ידיעות מבודרות על חייו הפרטיים';⁸⁸ או 'דושיח מבדר בין צ'מברליין למזכירתו היפיפיה';⁸⁹ 'ההרפתקני ביותר מבין שרי אנגליה הוא שר הפנים, מדען, ספורטאי וטייס';⁹⁰ או כותרת שכזאת

82. 17.1.38. ראה גם ב-20.1.38: 'הארכיבישוף מקנטרברי קורא לשיפור ביחסי בריטניה-גרמניה'.

83. 16.1.38, כותרות: 'צרפת במשבר רציני: התפטרות הממשלה בשל כשלונה להגן על הפרנק; המצב הכלכלי במצב גרוע מאוד'. 17.1.38: 'החרפת המשבר הממשלתי בצרפת'.

84. 11.3.39, כותרות: 'מקרי טרור בבריטניה; הפרלמנט מאשר את חוק הפשיעה נגד המדינה'. 30.4.39: 'הטרור באנגליה; צעירה מנהלת פעולות הרס, נמלטת מפני המשטרה'.

85. 12.3.39: 'התאבדויות באנגליה; מחקר סטטיסטי מעניין, בשני טורים לאורך העמוד ותחת כותרת גדולה'.

86. 18.3.39: 'מפלגת האופוזיציה יוצאת נגד רפיון הממשלה'. 7.4.39: 'נאום שר הימייה הבריטי מעורר דאגה וויכוח בבית-הנבחרים'. 24.2.39: 'התפתחות במשבר הממשלתי בבריטניה; לוי ג'ורג' אומר – מוסוליני הדיקטטור גובר על צ'מברליין הפשיסט'. 23.5.39: 'נאום חשוב לצ'רצ'יל, התקיף את מדיניות החוץ של בריטניה; מדינאי ותיק, לוי ג'ורג' מתקיף'.

87. 13.2.39, במאמר ראשי תחת הכותרת 'משפט ההיסטוריה'.

88. 25.3.39

89. 19.5.39

90. 3.5.39

(מרס 1939): 'מיין קמפף - הצעה לספר זכרונות לצ'מברליין'.⁹¹ באותו גיליון ממרס 1939 התפרסמו מאמרים מתורגמים מהעיתונות הצרפתית שביטאו ראייה חיובית על 'מעורבותו של מוסוליני בענייני ספרים וספרות'.

מלחמת התעמולה בין אנגליה ואיטליה

במסגרת המאבק בין המערב למדינות הציר על נפשו של הערבי הפעילו שני המחנות מערכת מקיפה של תעמולה. בראשית המערכה ניצבו זו מול זו אנגליה מצד אחד ואיטליה מצד שני, ואילו גרמניה הצטרפה רק אחר-כך, בתקופה שקדמה למלחמה אך בעיקר במהלכה. בשנות השלושים, עם התעצמותן של מדינות הציר באירופה, הן נשאו את עיניהן אל המזרח-התיכון. ככל שהתרחף המאבק באירופה כן החריף המאמץ התעמולתי כלפי מדינות ערב וגברו הנסיונות לרכוש השפעה על כלי הביטוי בעולם הערבי.

העיתון היפואי פלשתין, בהיותו הנפוץ והחשוב בעיתוני הארץ הערביים, היה יעד לנסיונות של מדינות הציר להשפיע עליו. שלטונות המנדט ניסו להכשיל את הנסיונות האלה של איטליה ואחר-כך גם את נסיונותיה של גרמניה, אולם כפי שהסברנו קודם - הם לא נחלו בכך הצלחה רבה.

נדגים את מלחמת התעמולה הזאת בין אנגליה לאיטליה ואת עמדתו של העיתון פלשתין כלפיה באמצעות המאבק שהתנהל בינואר 1938 מעל דפי העיתונות וגלי האתר סביב פתיחת רדיו ברי, תחנה דוברת ערבית של שרות השידור האיטלקי. בראשית 1938 נטה העיתון בברור לעבר איטליה והיה נתון להשפעת התעמולה האיטלקית - הוא נקט עמדה חד-צדדית לטובת איטליה ובלטה אצלו התייחסות שונה לשידורי רדיו לונדון בערבית מזה ולשידורים של רדיו ברי בערבית מזה.

העיתון יצא להגנת הכבוד הערבי, אשר נפגע לדעתו מהמסקנה שהשתמעה מן המאבק התעמולתי הזה: שני הצדדים מניחים, כך נטען, כי הערבי נתון להשפעות של גורמים זרים. בהגיבו על פתיחת שידוריו הערביים של רדיו לונדון בראשית ינואר 1938, בעקבות מהלך דומה של האיטלקים, יצא העיתון בהתקפה על האנגלים 'המתיימרים לקבוע כי לתחנת ברי השפעה על התרחקות הערבים מהם'.⁹² העיתון הוסיף: 'איננו מתנגדים לתחרות [בין המבקשים] לרצות את הערבים ולהשיג את אהדתם, אך שנואה עלינו מאוד האשמתנו בטפשות והטענה כי אנו מושפעים ממה שמשודר ברדיו ברי ורדיו לונדון. למעשה הערבים מבינים את אירופה והם מבינים שכל ביטויי האהדה אליהם ממדינות אלו או אחרות אינם אלא שקר או שהם במסגרת התחרות האימפריאליסטית ביניהן'. העורך יצא חוצץ נגד הטענות הבריטיות: 'שנואה עלינו במיוחד ההתיימרות לקבוע כי לתחנת ברי יש השפעה רבה על התנועה בפלשתין. אנו גאים בכבוד הערבים ובלאומיותם [ודוחים] האשמות כאילו התעמולה האיטלקית היא אשר מסיתה אותם - כאילו אנו צאן או כאילו אנו תמימים ונטולי חושים עד כדי שאנו זקוקים לאיטליה או למדינה אחרת שתעורר בנו את להבת

91. 5.3.39.

92. 7.1.38, עמ' 1, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'איננו זקוקים לא לזאת ולא לאחרת'.

הלאומיות ותדריך אותנו על טעויות במדיניות [הבריטית] בארץ'.⁹³ העורך יצא גם נגד 'טענת האנגלים כאילו לשידורי הידיעות על פלשתיין מתחנת לונדון בערבית תהיה השפעה על הערבים'. היא סיים בכותבו כי 'על האנגלים לשנות את מדיניותם בפלשתיין כדי לזכות באהדת הערבים וכדי שרדיו לונדון יוכל לשדר לעולם הערבי ידיעות שאינן פרי המדיניות הנוכחית'.⁹⁴

בהמשך לעמדה מסתייגת זו כלפי רדיו לונדון בערבית פרסם העיתון בהרחבה ובהבלטה ידיעות ממקורות בריטיים (שוב, בשל הצנזורה) שמתחו ביקורת על התחנה הלונדונית. כך – לדוגמה, הבליט העיתון בעמודו הראשון את דברי הפרשן הבריטי ג'ון פילבי תחת הכותרת 'ג'ון פילבי מאשים': 'בקשר לטענת בריטניה בדבר מגמתיות הידיעות שהאיטלקים משדרים מתחנת רדיו פרי, ג'ון פילבי אומר כי לפי נסיונו וידיעותיו הוא חושב שהתחנה האיטלקית משדרת לפחות כמה אמיתות, לדוגמה הידיעה הנכונה כי הטייסים הבריטיים הפציצו ללא רחמים את השבטים המורדים בעדן'.⁹⁵

בהציגו את דאגתה של ממשלת בריטניה משידורי רדיו פרי פרסם פלשתיין בינואר 1938 ידיעה מובלטת תחת הכותרת 'התעמולה האיטלקית מדאיגה את אנגליה; אידן דורש הפסקתה כתנאי לשיפור היחסים'. בגוף הידיעה צוטטו עיתונים בריטיים ונמסר כי 'אידן מצהיר שחובה לשים קץ קודם כל לתעמולה האיטלקית העוינת לאנגליה לפני שיהיה אפשר לשפר את היחסים בין שתי המדינות'.⁹⁶

תחת הכותרת 'התעמולה האנגלית בארצות ערב; כיצד האיטלקים מפיצים את תעמולתם בפלשתיין' דיווח העיתון (פברואר 1938) בהבלטה על הוויכוח שהתנהל בבית-הנבחרים הבריטי בסוגיה זו והדגיש את הביקורת שנמתחה שם על התעמולה הבריטית לעומת השגי התעמולה האיטלקית. העיתון הביא את הקטעים מדברי המשתתפים בוויכוח שהתאימו לעמדתו; לדוגמה: 'תחנת פרי נהייתה אהובה בפלשתיין ויש צורך להמעיט בחדשות על אירופה ולהרבות בחדשות על העולם הערבי ...'; 'אחד מחברי בית-הנבחרים שאל את אידן אם הוא מתכוון למחות בצורה ידידותית בפני הממשלה הגרמנית על הגברת התעמולה הנאצית בפלשתיין במיוחד ובכל המושבות הבריטיות בכלל. שר המושבות השיב כי הוא אינו חושב שתעמולה זו היא מהסוג המחייב מחאה בשלב זה'.⁹⁷

פלשתיין הציג את מתדלי התעמולה של הבריטים בצטטו את כתב העיתון הבריטי *Evening Standard* אשר 'טוען כביכול כי איטליה השלימה תוכנית לתחנת שידור חזקה מאוד אשר תתחרה בתחנת השידור הבריטית ותהיה חזקה ממנה בעוצמתה'. העיתון הוסיף כי 'לאחר שהאנגלים נדחפו למלחמה זו מעל גלי האתר, הם לא יעברו בשתיקה על המהלכים האיטלקיים והם עושים את ההכנות למאבק נגד כל מאמץ של איטליה בחופי הים התיכון באמצעות הקמת תחנה חזקה מאד לגלים קצרים

.7.1.38 .93

.שם .94

.9.1.38 .95

.22.1.38 .96

.18.2.38 .97

בקפריסין, שתכסה את פלשתיין ומצרים'.⁹⁸ ואכן, ב־1941 הקימו הבריטים בקפריסין תחנת שידור בערבית וקראו לה בשם הנייטרלי 'תחנת המזרח הקרוב לשידורים בערבית'.

במהלך מאבק תעמולתי זה שנמשך יותר מחודש ימים פרסם העיתון ידיעות אוהדות לתחנת השידור האיטלקית בערבית. צורת הפרסום של ידיעות אלו ותוכנן מורים אף על עידוד הקוראים להאזין לתחנה האיטלקית. במוסרו ידיעה מלונדון כתב העיתון כי 'מברק מאל־קודס [מירושלים] מוסר כי ערביי פלשתיין מעדיפים להאזין לתחנת השידור של ברי והם אינם מתעניינים עדיין בתחנת השידור של לונדון בערבית'.⁹⁹ שבוע לאחר־מכן מסר העיתון ידיעה בשם העיתון *Daily Telegraph* תחת הכותרת 'איי־התעניינות המצרים בשידורי לונדון בערבית', שנאמר בה כי 'התעניינות המצרים בשידור הערבי מרדיו לונדון מוגבלת. המצרים מתאכזבים מכך ששודרו ידיעות אשר הופיעו כבר קודם־לכן בעיתוני הבוקר או בעיתוני אחר־הצהריים'.¹⁰⁰

יש להדגיש את הפרסום שנתן העיתון לידיעות על תחנת השידור האיטלקית עצמה. לא ניתן פרסום דומה לידיעות על רדיו לונדון בערבית. בשני טורים ארוכים, שתפסו שלושה רבעים מהעמוד של חדשות החוץ, מסר העיתון ב־23 בינואר 1938 פרטים על חוברת חודשית של רדיו ברי בערבית, שיצאה מטעם מנגנון התעמולה האיטלקית. העיתון מסר כי הוא קיבל את הגיליון הראשון של החוברת וסקר בפרוט רב את מאמריה וכן הביא את מרבית ההקדמה לחוברת, שהייתה כולה תעמולה לטובת איטליה, כמובן.¹⁰¹ נראה כי העיתון המשיך לקבל את החוברת והיא נוצלה היטב לפרסום ידיעות על איטליה, כפי שהראינו.

התפנית בעמדת העיתון בפרוץ המלחמה

'המלחמה העמידה אותנו במצב חדש בכל הקשור ליחסינו עם בריטניה. עתה אנו קשורים אתה בבעיה כוללת יותר מאשר בעייתנו המיוחדת. איננו קוראים לערבים לזלזל בבעייתם, אולם אנו טוענים כי המאבק הנוכחי בין הכוחות הדמוקרטיים לכוחות הדיקטטורים לא השאיר לנו בְּרָה אלא דרך אחת, והיא הנטייה לאחד משני הכוחות הנאבקים. הבחירה נפלה סופית. המוסלמים והערבים בארצותיהם השונות הפגינו את זיקתם לדמוקרטיה. מצרים ועירק הכריזו מלחמה על גרמניה'. כך פתח פלשתיין את מאמרו הראשי ימים אחדים לאחר פרוץ המלחמה, תחת הכותרת 'אינטרס הארץ מעל לכל אינטרס ויריב מקומי...'¹⁰²

הדילמה של העיתון הייתה כיצד לגשר בין העמדה שנקט העיתון כלפי המערב ומדינות הציר לפני פרוץ המלחמה ובין תפניתו מִיָּד לאחר פרוץ המלחמה. בהיותו מודע לדילמה זו ניסה העיתון, לעתים בעקיפין, להתכחש לאהדתו הקודמת כלפי מדינות הציר. המלחמה הייתה לנושא מרכזי במאמריו הראשיים. כביטוי לתפנית

.12.1.38 .98

.13.1.38 .99

.20.1.38 .100 שידורי רדיו לונדון בערבית הופעלו אז רק בערב.

.23.1.38 .101

.102 .9.9.39, עמ' 1.

שחלה בעמדת העיתון אפשר להצביע על נקודות אחדות שעלו במאמריו הראשיים בחודשים ספטמבר-אוקטובר 1939. 'הערבים בהיסטוריה העתיקה והמודרנית שלהם נטו בטבעם לצד הצדק', כתב פלשתיין, 'לכן אין תמה בכך שהם מיהרו עתה לעמוד לצד הדמוקרטיה ולתמוך בה לשם שמירת התרבות האנושית'. מנהיגי ערב הכריזו על 'קשירת גורלם בגורל בריטניה. מנהיגים אלו מיהרו להכריז על נאמנותם לחזית הדמוקרטית'.¹⁰³

'הערבים לא השאירו לאיש בעולם כולו דרך לחזור על השקרים אשר הוטחו לעברם בדבר היותם גרורים אחרי התעמולה הנאצית ובדבר כניעתם לברלין, פסק העיתון. 'אילו היו טענות אלו נכונות לא היו הערבים יוצאים לתמיכת הדמוקרטיה ומצרים לא היתה מכריזה מלחמה על גרמניה ואחריה גם עירק'. יתר-על-כן, 'אנו רוצים להיות קונקרטיים ולומר כי ערביי פלשתיין הואשמו כי בכל התנהגותם היו גרורים לברלין, אולם עם פרוץ העימות בין הדמוקרטיה והנאציזם, שכחו ערביי פלשתיין כל מחלוקת מדינית מקומית ונתנו לעולם דוגמה לסלחנות ורוחב-לב ולהצמדות לידידות המסורתית עם אנגליה'. העיתון אף הרחיק-לכת בהציעו להקים 'צבא ערבי המורכב מצעירי פלשתיין שיִלחמו לצדם של האנגלים כפי שעשו במלחמת-העולם הראשונה'.¹⁰⁴

תחת הכותרת 'שיחות השלום!' כתב העיתון כי 'גרמניה במאמציה להשיג שלום בגלל אי-יכולתה להמשיך במלחמה, נוקטת אותם אמצעים נאציים מוכרים. היא איננה מודה בשגיאותיה ואיננה מתקנת מה שעשתה לעמים החלשים. ... העולם סבל הרבה משלטון הכוח והדיכוי. יש לסלק סיוט זה לפני שיִפְרַת שלום או לפני שמישהו יחשוב עליו'.¹⁰⁵

במאמר ראשי אחר כתב העורך כי 'הערבים השתתפו במלחמה הקודמת לצד בעלי-הברית, אף-על-פי שהיו נתונים אז לשלטון של מדינה עוינת. כיום הם משתתפים פעם נוספת במלחמה לצד בעלי-הברית. אנו מבקשים מאלוהים שיעזור לבעלי-הברית ולערבים יהיה חלק גדול בגורמי הניצחון'.¹⁰⁶ במאמר אחר הוא כתב כי 'המלחמה המתחוללת כיום היא מאבק בין הצדק לכפירה, בין הסדר לאנרכיה'.¹⁰⁷ העיתון החל לגנות בצורה חריפה את הנאציזם והפעם בציון גישתו העוינת כלפי הערבים: 'היטלר וכנופיתו מכריזים על אהדתם לערבים ועל התעניינותם בהם, [אולם] הם עצמם דָּרְגוּ את הערבים במקום השלושה-עשר בדרוג הגזע האנושי שהמציא הנאציזם הפושע, אשר דָּרַג את היהודים במעלה אחת אחריהם, כלומר הארבע-עשר'.¹⁰⁸

103. 4.9.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'אנו והמלחמה'.

104. 11.9.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'תמיכה בדמוקרטיה'.

105. 6.10.39.

106. 10.10.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'עמדת הערבים ואהדתם לבעיית הצדק במלחמה'.

107. 21.10.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'חופש המחשבה והמאבק הקיים בין הצדק והכפירה: הדמוקרטיה תנצח על אפם וחמתם של שונאי השלום'.

108. 25.10.39, מתוך מאמר ראשי תחת הכותרת 'מיון קמפף של היטלר, כיצד מנהיג הנאציזם פוגע באומה הערבית'.

בהסבירו את התפנית בעמדתו כלפי בריטניה כתב בין היתר העיתון במאמר ראשי (9 בספטמבר 1939) כי 'שר המושבות הבריטי הכריז בבית־הנבחרים כי ערביי פלשתיין הכריזו על נאמנותם לבריטניה'. בהגיבו על כך הוסיף העורך כי 'לערבים כאן [בפלשתיין] לא הייתה ברירה אחרת, לאחר שהארצות האיסלאמיות והערביות הצטרפו לחזית הדמוקרטית. עוד לפני שמדינות אלו הכריזו על הצטרפותן לאנגליה, שיגרנו ב־27 באוגוסט 1939 מאמר [שיחה] ששודר בתחנת השידור של לונדון וצוטט בכל עיתוני לונדון, שפרשו אותו כהכרזה על דבקותם של ערביי פלשתיין בעקרונות הדמוקרטיים, למרות חילוקי־הדעות שלהם עם אנגליה באשר למדיניותה המקומית'. העיתון ציין כי 'יש להדגיש שוב שחילוקי־הדעות של הערבים באשר למדיניות המקומית בפלשתיין הם דבר אחד וראייתם כאויבי האנגלים במלחמה היא דבר אחר. שום ערבי המבין את אינטרס ארצו לא יסכים להיות אויבה של בריטניה במלחמה זו...'

מכל מקום אפשר לציין כמה גורמים עיקריים שהשפיעו בהתהוות השינוי החד בעמדת העיתון פלשתיין כלפי בריטניה. ראשית, העיתון הושפע מן העמדה הרשמית של מרבית מדינות ערב, ובעיקר המרכזיות שבהן, מצרים, סוריה, ועבר־הירדן, שמיהרו להכריז מלחמה על גרמניה ולהתייצב לצד המערב.

שנית, השפיעו על העיתון אמצעי החרום שנקטו בארץ, לרבות החמרת הצנזורה והפיקוח על העיתונים. הבריטים שיגרו ארצה כוחות מוגברים לדיכוי כל מוקדי כוח שהיו עלולים לשבש את המאמץ המלחמתי שלהם. בעלי העיתון ועורכיו חששו כי המנעות מהקמת ברורה לצד בריטניה עלולה לדחוף את שלטונות המנדט לנקוט פעולות תגמול, לרבות סגירת העיתון. במקרה שכזה הם לא היו יכולים לצפות לתמיכה כלשהי של גורמים ערביים רשמיים.

שלישית, בעולם הערבי שררה אז הערכה ראשונית, לפני הנצחונות המוחצים של הגרמנים, כי היוזמה עברה למערב והוא יוכל להתמודד עם גרמניה בהצלחה. העובדה שמדינות המערב הן שהכריזו מלחמה, לאחר שהגרמנים פרצו לפולין, שיפרה את תדמיתן באותה תקופה והעלתה את הסברה כי המערב יוכל להתמודד עם עוצמתה של גרמניה.¹⁰⁹

109. ברור שהמצב השתנה עם המתקפה הגרמנית. ביטאה זאת הפיכת הנפל של רשיד עלי אלי־כילאני בעירק באפריל 1941, ערב השתלטות הצבא הבריטי על ארץ זו.